

GÁRDONYI GÉZA
AGGYISTEN BIRI!

regény

I.

Nagy deszka-ház egy bányatelepen.

Az amerikai hold beléje világol a szennyes tetőablakon által, - száznál is több szűrre, subára. Szűrös és subás alvók. Földre hintett szalmán. Az idő hideges még, pedig már künn a kertek alján virágzik a mandulafa.

Hajnal felé egy hanyatt-fekten alvó megmozdul: mély lélekzet-szakadással mozdul meg a vackán. Megnyitja a szemét, és a gerendákra bámul. Gerendák, szarufák, hosszan csüggő poros pókháló-foszlányok, - mi a bámulni való azokon?

Fiatall legény a bámuló megébredt. Bajusza is alig barnul még. A képe oly színtelen, mintha három napig el volt volna ásva a földbe. Hát el is volt. Nem három napig, hanem hét esztendeig. Hét esztendeje hogy bányamunkás. Ámbátor az is lehet, hogy azért is halaványabb a többinél, mert a haja fekete és hosszan simul az arcához. Fölemelkedik. Ül. És a két tenyerében lógatja a fejét.

Álmodott az imént...

Azt álmodta, hogy otthon van, és hogy az anyja koporsója mellett áll az udvaron. Ünnepi ruha van rajta, és a kalapja a kezében. És senki más csak ő meg egy leányka. Az udvar elején a pap fekete palástban. Meg a kántor. A szokott szürke nadrág van a kántoron, a térdén-buggyos, és csizma. Mellettük két minisztráns gyerek. Az egyiknél a tömjén-lóbáló, másiknál a szentelt-vizes buzogány.

A kántor nyaka megnyullad:

Jézusomnak kegyelméből im elértem végeimet...

A legénynek a mellét fájdalom szorítja el.

De még annál a fájdalomnál is erősebb a csodálkozása, hogy azt a leánykát látja a koporsó mellett. A leányka 8-10 éves. Ünnepi vállbodros ingujj van rajta, s mellen átkötött virágos kékselyem nyakkendő. A kántor énekére a koporsóra borul, és öleli a koporsót vékony karjaival.

Ki az a leány? Neki nincs leánytestvére, csak öccse van. Az öccse... Mért nincs ott az öccse is?

A macska átfut a koporsó alatt. A minisztráns ájtatos kedvvel lóbálja a füstölőt. A kántor másik oldalra vetett nyakkal éneklé tovább:

Amíg éltem e világban, benned bíztam Istenem...

Ki az a leány?

A leányka fölemeli az arcát, s a legényben elhül a vér: a leányka Biri, Mácséknak a leánya.

Az!

Mit keres az itt... azzal a fehérre szomorodott piros-alma képével, egymásnak ágaskodó csúnya szemöldökével!...

Az!

És lám még ő, a rusnya béka, még ő csodálkozik: oly szigorúan fordul rá azzal a nagy fekete szemével, mintha épp ő neki nem volna jussa rá, hogy mellette álljon a koporsónak.

No bolond, kínos álom!

Meg is ébredt reá.

Föülte a vackán.

Gondolkodott:

- Anyám meghalt, bizonyosan meghalt. S tán épp ebben az órában halt meg. És tán az öcsém is meghalt már előbb: nincs aki anyámat elsirassa, - azt példázza az a *majom táncosa*.

Ködök ereszkedtek az elméjére, s forogtak sötéten, lomhán, gyászosan. Hallani vélte a csendítést, amint az anyjáért csendítenek, s a vékonyan síró harangszó átszáll a falun, át a réten, szőlőhegyen. A szomszéd falun is. Tengeren is...

- Nem, a tengeren nem száll át.

Az apjára tekintett. Mellette feküdt az apja, s csak a füle vöröslött ki a subából. Felköltötte volna, de eszébe ötlött, hogy az öregek ittak tegnap. Zöldcsütörtök estéje volt tegnap: a nagypéntek bányában is ünnep. Ünnep előtt mindig isznak az öregek.

De talán nem is igaz, hogy az anyja meghalt? Halottal álmodni, csak essőt jelent.

Visszahanyatlott a vackára, s a másik oldalára fordult.

Azonban nem bírt elaludni.

A leánykára gondolt, akire gyűlölettel villant az emlékezése. S egyszerre maga előtt látta a falut: a nádtetős házakat, középen a magasra nyúló rozsdás-fedelű tornyot, tyúkos-ludas utcát, istálószagú udvarokat, leveletlen akácfákat, hanyatló karfájú hidat a Pogányfordító-árkon, a faluvégen.

*

S egyszerre mintha otthon volna s nem is volna felnőtt legény, hanem csak tizenkét éves gyerek: nagy-csizmás, foltos-bekecsű gyerek. A hóna alatt iskolás-tarisznya, a fején kopott-szőrű süveg.

A falu sáros. A nádtetők március első melegében párálnak. Út még az alvégen nincs is taposva. Aki arra jár, csak nagy ügyeskedésekkel, meg-megakadásokkal járhat a kerítések mellett.

Soha annyi dolga a csizmadiának nem volt. Ő is hozzá igyekezik, hogy az apja csizmáján megvarrassa a fessést.

- Tíz fillérenél többet ne ígérj! - rágta a fülébe az anyja. Ha huszat kér, mondd, hogy tavaly se vót több tíznél, pedig tavaly két helyen varrt rajta.

Egyúttal egy taligakeréknyi tálát is bízott reá. A szomszédban Salánkyéknál hevert az a tál farsang óta, de hogy Salánkyné beteg, önekik izent át:

- Elvihetné tán Palika, ha bemegy a faluba.

No igyekezik is Pali a csizmával meg a nagy cseréptállal, igyekezik a tavaszi sárban.

S ím ahogy előrepillant egyet, egy sárgaszoknyás leánykát lát vagy száz lépésnyire maga előtt.

Sárgaszoknyás leányka van a faluban több is, és csakúgy csizmában járnak, csakúgy át van kötve rajtok egy rojtos szélű pamut-nagykendő. A kosár se valami különös a lányka karján, - mégis rögtön megismeri:

Biri ő, Mács Biri!

S egyszerre vadütő kedv lobog át az erein.

Birit ő verni szokta, vagy legalább is megtaszítani, megrúgni, vagy meghajigálni, vagy a haját megrántani, ha senki sincs közel. Viszont Birinek a bátyja, a tizennégy éves Lukács, őt szokta ütni, rúgni, taszítani, ha megszoríthatja valahol. Egyszer igen megcsépelte.

Az ellenségeskedés még az öregapákról való. Mindenki békében él a faluban, csak Mácsék és Kelesséék nem köszöntik egymást. Néma harag az öregekben, csupán a gyermekek torzsal-kodnak.

Birike gyanutlanul lépked a sáros gyalogúton. Lépked hol lábujjhegyen, hol sarkon. Helyen-kint megáll, s utána kettőt-hármat szökken. Kő áll ki olyan helyen a sárból. Depersze ritkásan, nagyok lábához mérten. Másutt csak a kihajló licium-sövény segítkezik a sárban-járón. Birike is belekapaszkodik Kajtárék háza előtt a sövény üstökébe, és oldalaslag járja a német táncot, - járja egynehány méternyire. Megint másutt csak öt-hat lábnyomdék kereklik apró szigetenkint az agyagos barna sárban. Valami elszánt csizmának a nyomdoka lehetett az első: a többi már abba hágdosott.

Birike megint ugrál, mint a pipiske.

Az út gondja úgy elfoglalja hogy nem is tekint hátra. Hej pedig... gonosz igyekezettel sandalog, és szökdécsel a fiú utána a leánykának. Neki semmi se a köveken-szökellés, a sövénybe-kapaszkodás, a lábnyomdékok megtáncolása. Hátra-hátra tekint: látja-e majd valaki ha utóléri a leányt? Az udvarokba is bepillant: ki hallja, ha netán sikít a leány? S közben azon is tűnődik: mi van a kosarában?

Birike megint kapaszkodik a sövénybe, Oroszlán takácsékéba.

Asszonyi hang szól ki onnan:

- Hova te csepp? Elveszel ebben a nagy sárban!
- Kántorné téssasszonyomho, - csiripeli a leányka - kacsatojást viszek neki.
- Vigyázz: el ne törjön.
- Széna közt van. Dicsérjük Jézust.
- Mindörökké kedves.

A fiú meglassúdik: itt nem tanácsos sárba ugrasztania a leányt. Azonban Móróczék házánál kutya csahol ki a kerítésen, s a leány visszatekint reá, - meglátja a *nagy kutyát* is.

Látszik rajta, hogy megdöbben. Jaj: át nem térhet az út másik felére. Jaj: Döméékhez se húzódhatik be, mert ott is kutya van, - kis, fehér, metszettfarkú kutya, és vicsorgón ugató. A kutyák nem szokták bántani a nőket, sem a kicsiket, sem a nagyokat, de Döméék kutyája nem igen különböztet. Harapni ugyan nem harap, de csahol: és hátha csak egyszercsak mégis harap? Jaj!

S Birike ijedten ugrál a sárban.

Bábonyiék előtt egy hosszú palló hever a habarékban. Ott kissé vápás az út, odagyúlt a sárlé. A csizmák ott megmerülnének, és a világforgalom ott merőben megakadna, ha ki nem tették volna Bábonyiék a négyméteres hosszú deszkát.

Birikének most minden reménysége az a deszka. Ha arra eljut, végigfut rajta mint a nyúl, s amíg a fiú odaér, ő addiglan megútazza a sarat mind Kaponyáékig, akik szerető sógorok.

Közben szorongó szívvel gondol arra is, hogy a fiúnak hosszabb a lába: bizonyos, hogy a haját kapja el, a gonosz, mint a multkor. És sietése közben hátrakap és előre rántja az alig arasznyi vékonyka fonadékot.

Node hálistennek: itt már a palló.

A palló okos elhelyezéssel nyúlik végig a sárnak temérdekjén, sőt már száraz is a két vége. Hogy a nap reá süt, - a két vége fölhajlik.

Biri ráugrik, s fut, mint a nyúl.

Azonban, hogy a végére ér, hallja már mögötte a fiú csizmájának gonoszgyors dobogását.

A pallón túl sajnos még híg a sár, és se nyomdok nincs benn, se kő: megint ippaszkodj-kapaszkodj a szúrós sövénybe. Jaj!...

És sovány kis keze ijedten ragaszkodik a licium csupasz hajladékaiba.

Két méternyire se haladt a pallótól, mikorra már a fiú a palló vége felé dobog.

Biri elbocsátja a sövényt és beletop a sárba.

A fiú meg hopp: felugrik a palló felhajló végén, és... a híg sár hosszú lövelletben feccsen Biri után...

A szép sárga szoknya!...

- Oh hogy az Isten!... rivakodik meg Biri.

És felkap egy csomó híg sarat. Szembe pöndörül.

- Hozzám merd csapni! - fenyegetődzik a fiú - hozzám merd csapni!...

- Oh hogy az Isten...

- Itt hempergetlek meg, ahol legmélyebb!...

A leány még egy percig meredten néz, aztán elveti a sarat, és rázza a kezéről.

- Cudar!... Boriszák Kelesse!...

- Tolvaj Mács!

- Az a részeges apád!...

- Majom táncosa!... Csin-csin, bum-bum!...

Az előbbi évben medvetáncoltató járt a faluban. Majma is volt, az is táncolt. Kis kintornával muzsikált a talján, és rézcsincsát csattogtatott hozzá. A zenére Biri is megmozdult a nézők között, taktusra ringatta a kis csipejét.

- Táncolj a majommal! - biztatták nevetve.

Attól fogva csúfolták a gyerekek majom táncosának.

- Majom táncosa!... Csin-csin, bum-bum!...

A leány haragos sírással néz szét, s megörvend, hogy egy ködmenes pipás ember ötlik ki a Kaponyáék kapuján. No megörvend, mint valami mennyei jelenésnek. Lerázza a könnyeit, hogy lásson. S az a furcsa egymásnak ágaskodó két szemöldöke boldogan fordul a pipás emberre:

- Csető bácsi!

Az ember már rá is mordul a gyerekre:

- Mit csinálsz avval a lánnyal?

- Sárral dobál, - panaszolja gonosz színeskedéssel a gyerek - láthassa kend a kezén...

S egyszerre, - mintha boszorkányostor suhantására változna a világ - mind a ketten a szőlő-hegyen vannak a csorgónál...

A hegyoldalban van az a csorgó, az útfélen, Bábonyiéknak a parlagja alatt. Köves kis hegyrész az a parlag, negyedholdnyi terméketlen hely. Gyér vadfű tengődik fenn rajta, s néhány bokor csenevész varjú-tővis. De lent a partköveket vadborostyán borítja, s onnan csoronkál a víz egyméternyi magasból egy vörhenyeges szürke nagy sziklakő válláról, - csoronkál tavasszal két-három ujjnyi vastagon, nyáron vékonyabban. Tiszta jó víz, s hideg. Csak néha lassan telik a korsó.

Kinn vannak ők is. Nyitnak.

Új fű zöldikél a mesgyéken, és kék virágocskák tarkítják a fűvet. Ibolya az, mindenfelé ibolya. Az ibolya-illat egybelanyhál a bontott föld éltető szagával. A nap enyhén sugárzik. A kaszáló fölött pacsirta csicsereg a kápráztató magasban.

- Eredj Palikám, hozz vizet, - mondja az anyja.

S ő lódul a fekete korsóval le a hegyről. Át a mogyoróbokrok között. Zörgeti kedvvel a korsót.

Ki áll ott a csorgónál?

Biri.

S Pali szeme villan, ahogy a farkasnak a szeme villan, mikor bárányra bukkan az erdőszélen.

- Megá': lesz most szoros!

Biri ott tartja a korsót. Tartja nyugodtan, gyanutlanul, válla magasában. Kék indigó szoknyácskáját begyűrte a combocskái közé, hogy a víz rá ne föcsölgjön. Térdig meztelen lábacsáján egymás mellé illesztette, úgy áll a cipónyi vizes kövön. Körülötte csak egy-két szomjas méhecske dönög.

Tartja a korsót.

De megérezte-e a veszedelmet? vagy hogy a fiú borsójának a zörgését neszelte meg? - aggodalommal tekint hátra. Rettenetes aggodalommal tudja mereszteni azt a csúnya fekete szemét. De éppen ez a tetszik!

- Férebb onnan! - rikkantja a farkas, a hatalmas.

Mintha volna ott *férebb!* Dehiszen épp ez a mulatság az ügyben.

A csorgó alatt pocséta van gólyahírrel és törpe sással benőtt pocséta, szélrül tónyomokkal és ökörnymokkal körül-liggatott pocséta. Azon át öt lapos kő. S a forrás előtt csak épp hogy állni lehet. Birinek mármost vagy bele kell süppekednie a pocsokba, vagy visszabátorkodnia a köveken, - ha mer!...

- Férebb onnan!

- Várj, - pihegi a bárány ijedten, - jaj!...

- Én várjak-e?

S a fiú gyors szökemléssel terem ottan.

Biri meglippen mint a tyúk. Vállal a vizes sziklafalhoz szorong. A nyakát is úgy összehúzza, mintha máris érezné az ütést. Ijedtében makogni se tud már.

- Eredj hát! - rikkantja a hatalmas.

S belekap a leány nyakán kéklő üvegkalárisba: annálfogva akarja a sárba lódítani.

A kaláris zsinórja azonban elszakad. A szép türkiszszín-gyöngyszemek szertepergenek.

- Jaj!

S a jajjal belelöttyen Birike, bele, bele térdig a pocsolyába.

- Még utamba mer állani! - dohog diadalmasan a hatalmas.

*

A legény, aki képzeletében újra végigéli ezt a jelenetet, az egyik alvónak erős meghorkanására egyszerre a valóság állapotára ocsudik:

Amerikában van, bányamunkás az apjával együtt, - szénbánya munkása.

Maga a pap tanácsolta nekik, az öreg pelébános főúr, hogy odamenjenek. Nem sok időre, csak egynehány esztendőre.

Az asszonynak mondta pedig ezt a pap, hogy az asszony őhöz ment a panaszával: egyre részegesebb az ura, egyre több az adósság. És a pap ismerte a nótát, amely így kezdődik:

Verd meg Isten azt a papot...

- Csak biztasd rá az uradat. Én is a lelkére beszélek: szokjék le az idegen ég alatt az italról, és fizesse meg apránként az adóságát a kocsmárosnál.

Hosszú és kedvetlen tanácskozások indultak akkor otthon a hajlékban. Az asszony sírt, hogy jaj, ő nem marad magára. Kelessének lógott a feje. (A pap okos ember, tanult ember, a szava Isten szava. Dehát Amerika messze-idegen világ: hogy lehessen elhagyni házat, földet, asszonyt, gyerekeket?!)

S ballagott búsan a kocsmába, hogy könnyítsen a lelke terhén.

- Az istenfáját annak a papnak: még hogy én világgá menjek! Itt hagyjam házamat, földemet, feleségömet, gyerekömet. Kutya se hagyja el a kölykét.

A társaság rábólogatott Kelesse igazára, aztán a beszéd más okosságokra és vidámságokra fordult.

Mert az élet csak a kocsmában élet. Ami kívül van, az már csak munka, gond, fáradalom, kedvetlenség. Ahány ember, annyifelé: kiki a maga igájában. A kocsmában ám sem iga, se gond. Asszonyok nem kellemetlenkednek. Ellenben az okos és kedves emberek együtt példáznak. Újságot is olvasnak néha. Együtt okosodnak. Minden politikának fenekére látnak ők. Falú dolgainak is. S leggyakrabban persze a pohárnak.

Ám a rokonság is a pap szavát támogatta. Különösen János sógorék. Ha a gyerekeit nem tudja elhagyni, osszák meg: a kisebbik maradjon otthon az anyjával. A nagyobbikat vigye el magával, - Amerikában a gyerek is pénzkereső.

- Nem, Palikámat nem engedem! - jajgatta az asszony, - hiszen, ha nagyobb volna.

S igazis, hogy Pali még a tizenkettedik évét se töltötte be akkor. S arra a korra is fejletlen volt: még ágaskodnia kellett, ha az asztalon keresett valamit.

Kelesse megint a cégérnek indult.

- Az istenfáját annak a papnak, - panaszkolta, ottan - olyan a házam, mint a siralomház.

Aznap azonban félreszólította a kocsmáros:

- Tudja kend: halandók vagyunk. Én is meghalhatok, kend is meghalhat, Isten őrizze. De az adósságot nem szokták melléje temetni senkinek. Nem azért, hogy fizessen kend, én nem mondtam. Szorítottam én valaha kendet, hogy fizessen? Soha, egy szóval se. Igaz? Dehát lássa én is meghalhatok, kend is meghalhat, - éljen százhusz esztendő, - de nem lehet tudni... Aztán lássa, ha valamelyikünk meghal, különbözős támadhat: az én maradékaim talán többet követelnek, mint amennyit a maga maradékai gondolnak: legjobb írásba tenni, betáblázni...

- Mán megint?

Dolfi vállat vont:

- Ötszáz korona és hetven fillér, Kelesse gazda. Itt a könyv: tessék megnézni. Itt nincs hamis betű. Itt nincs hamis szám. Mondta énrólam valaha valaki?...

- Dehát mennyi most mán egysummába, Dolfi?

Dolfi fogja a plajbászt: számít.

- Háromezer korona és százhat fillér, Kelesse gazda. Bizony sok. Dehát kértem én valaha? Fizet kend, amikor akar.

Kelesse homloka elborul.

- No sok.

S bújában aznap kétszerannyit ivott.

Végre a papnak meg a rokonságnak sok unszolására Kelesse is elfogadta, hogy meg kell mentenie, ami menthető. Az asszony is engedett. A pap kezességet vállalt, hogy a fiú se el nem vész az úton, se tengerbe nem esik, sem az oroszlanok meg nem eszik: három-négy év, s visszakerülnek: a földekről letisztul az adósság. Éshát ami fő: Kelesse elszokik az italtól is. Kelesse ezt esküvel ígérte: megesküdtött a papnak, hogy Amerikában nem kocsmáz.

- Isten engem úgy segéljen, hogy soha többet én se borra se pálinkára sem nézek.

A búcsúzás nehéz volt: mikor a vonatra ültek, az anya azt jajgatta, hogy megszakad a szíve. Százszor megcsókolta a fiát.

- Oh, egyetlen elsőszülöttem... oh, magzatom...

A fia is sírt a kezén. Végtére el is ájult az asszony. A vonat indulását nem is látta.

Pali erre mindig elnehezülő szívvel emlékezik.

Hét éve is elmúlt már, hogy Amerikában vannak.

Kelesse a hajón csak állta a fogadását. Igen hányta a tenger a hajót.

A legkárunkodóbb száj is úgy imádkozott ottan, mintha nem is Amerikába hajóznának, hanem a radnai búcsúra.

- Csak mégegyszer tehessük földre a lábunkat, uram Istenem!

Hát aztán, hogy szerencsésen partra érkeztek, annak az örömére, - már a jó Isten se számíthatja vétkül, - de annak az örömére még tán a kutya is bort ivott volna ottan. Mégis hát behúnyta a szemét, úgy ivott, mert nem feledte el az esküjét, hogy nem néz többé se borra, se pálinkára.

Dehát nehéz a munka a bányában: hét végén csak le kell öblíteni azt a sok szénport. A jó Isten azért nem haragudhatik. Mire való volna is másra a kocsmá a bányászok telepén. Aztán szombat-esténként csakis ott lehet megbeszélni a hazai ügyeket, politikát, munkabérekét. Kelesse nem maradhatott kívül a társaságon. S vasárnapreggelre mindig pénztelenül virradt.

Annyi becsület mégis volt benne, hogy a fia keresetét nem itta el. Ámbátor lehet, hogy nem is becsületből tette, hanem hogy az első szombaton a fiúra bízta a gúnyját, tarisznyáját, a következő szombatokon is így történt. A fiú megszokta, hogy szombatonként okosnak kell lennie. Hát ő vizen-élő maradt. A maga keresetét szépen megtakarította.

Eleinte magánál tartotta. Zacszóban hordozta a nyakán. Később behordta a takarékpénztárba. Mikor már tizenöt éves volt, azon forgott az elméje, hogy farmot szerez majd Amerikában, s akkor az anyját meg az öccsét is által-hozatja.

Ez a gondolat az apjának is tetszett: a harmadik év végén megszerezte az amerikai polgárjogot.

- Sok mindenre jó az, - biztatták az odahonosult magyarok, - éshát attól csakúgy visszatérhet, ha akar, amikor akar, az óhazába.

Hát mármost a fiú is amerikai polgár. Amerikai lovat hajt és amerikai földet fog szerezni, mert Amerikában könnyebb a szerzés. És elhozatja az anyját meg az öccsét.

Dehát él-e az anyja?

Levelet csak karácsonkor szoktak írni, - mert derága a billog: huszonöt cent, - s húsvétra érkezik meg reá a válasz.

A karácsoni levél mindig arról szólt, hogy rossz volt az év, csak Pali keresett. A húsvéti levél hazulról mindig arról szólt, hogy Kelesséné csak épp hogy a kamatot tudta fizetni a kocsmárosnak: a törlesztést Amerikából várja.

Az utóbbi karácsoni levél se volt más, de hazulról nem érkezett még válasz, pedig már nagypéntek van.

Meghalt az anyja, bizonyosan meghalt, s talán épp abban az órában temették. Mert mikor Amerikában hajnal van, otthon délután van, - így tanulta az iskolában, tehát igaz.

Dehát mért csak az a leány állt a koporsónál?

Hol volt a rokonság?

Mégse lehet igaz!

Éshát Biri is ma már nem nyolc-tíz éves. Ma már nem táncolna ő se a majomtáncolatónak a dudájára.

Persze, hogy bolondság volt az az álom.

Mácséktól még igazi temetésre se mennek át őhozzájok.

- Tolvaj Mács!

Visszahanyatlott a szalmára és aludt volna még, de az a koporsó...

Sohse gondolt haza annyira nyugtalanul.

Éshát az a leány is... Hogy kerül oda ha csak álomban is az az útálatos? Az a vércseszemű béka!

Tizenkét évtől tizenkilencig nagy-nagy hosszú idő, de a gyűlöletet nem eszi meg a rozsda. Az öregapjuk jó atyafiság volt egymással, csakúgy mint mindenki a faluban. Hanem aztán összeharagudtak.

Akkor történt az, mikor a szabadságháború volt. A falubeli nemzetőrök szét vertek egy rácscsapatot a határon és elfogták a zsákmányukat. Annyi volt a szekér, hogy minden nemzetőrnek jutott belőle.

- Hajtsd haza az enyimet is, - kiáltotta az öreg Kelesse Mácsnak, - én még dolgozok a kutya árgyéusát!

S utána lódult a többivel egy menekülő rác csapatnak. Pedig csupa vér volt már akkor.

Mikorra hazavánszorgott, bent állt már a rácok szekere az udvarán. A két lovat is megismerte. De a szekér tetején kékcsíkos dunyha volt, holott emlékezett reá, hogy neki egy veres dunyhásat juttattak. Hiába erősködött Mács, hogy a szeme volt akkor veres Kelessének, nem a dunyha, Kelesse nem fogadta el: veres dunyha az, veres. És attól fogva mindig vádolta Mácsot, hogy elcserélte a szekerét.

A fia-Kelesse is minden megrészegedésekor azt emlegette, hogy az övé volna most a Csirkésdülő, ha az öreg Mács el nem lopja. Mert a zsákmányolás után való évben vették Mácsék azt a dűlőt.

Mindez meghányódott a fejében Palinak is, s ha véletlenül abban a percben lép be oda a barakba a Biri leány, bizony hozzá sujtja az apja csákányát.

Nem tudott aludni.

Pedig körülötte ugyancsak altatón horkoltak a munkások. A hold világát hideg reggeli világosság váltotta föl.

Az anyjára gondolt.

Maga előtt látta szerető kotlós-szemével, sovány arcával. A két vékony ráncot is az arcán. Még a jó komlós kenyérszagot is érezte rajta. Mindig olyan kenyérszaga volt szombatonkint. De még a hangját is hallotta:

- Palikám lelkem!

S a szeme elnedvesült.

Hej talán nem is hallja többé azt a szerető hangot!

S megint a koporsó képe állott előtte. S megint csodálkozott azon a leányon is, azon a csúnya szeme-meresztésén. Se apjának, se anyjának nem olyan a szeme, se Lukácsé. Nem tudta maga elé állítani, hogy milyenek?

Csak Mácsra emlékezett, hogy nagy szőke bajusza lelóg kétfelől, akár összeköthetné az álla alatt. Látta maga előtt, amint ott pipál a kis kapuban, a léckerítéses kiskert mellett, amelyben nincs egyéb virág, csak egy bokor elvadult szegfű, meg egy bokor lapos menta.

A ház ormán vörös betűkkel:

ISTEN SEGICSEGÉVEL ÉPÍT
ETTE MACS JÓZS
EP ANNÓ 1839 ESZTENDŐBE.

A névnek az S-se fordított Z mind a hat.

...Egy alvó az ajtó mellett felcihelődik és kibotorkál.

Az apja is megmozdul és köhög, nehezen, szinte szakad a melléből.

Föl is ül, bele is izzad.

- Apám, - szólal meg aztán a legény, - valami baj van otthon.

- Baj? Mi baj?

- Álmodtam.

S elmondja az álmát az apjának.

- Valami baj lehet otthon, valami nagy baj.

Az öreg lógatta a fejét, mint molnár számarra a malom-udvaron.

- Én is affélét álmodtam, - mormogta, - de már nem tudom mit, csak nehéz rossz álom vót.

Megint lógatta a fejét. Megint fölemelte.

- Valami lakodalmat álmodtam. Mintha a Pogányfordító-árok mellett vót vóna, de anyád vót az örömanya, a mi vendégeink a vendégek.

S a fejét rázta:

- Nem jó.

A legény arca elborult: lakodalom mindig temetést jelent.

Húsvét ünnepét hát bús várakozásban töltötték. Még utána is egy hetet.

Levél nem érkezett.

És az öreg Kelesse még a szokottnál is többet ivott. Sírt és ivott.

- Vétkes ember vagyok, - nyögdécselte. - Hiába: az ördög a gégámban ül és gyötör. Italér kínoz, italér. Mán én nem megyek haza többé, soha ez életben. Nem: nem fér az ábrázatomra, hogy haza álljak üres tarisznyával. De neked Pali van pénzed: eredj te haza. Segíts anyádon, ha él még. Hapedig meghalt, akkor is hát a ház, meg a föld... A zsidó elkaparítja. Ha meg mégis él, kókusbotra jut. A öcséd ki tudja mi sorra? Mán csak te mentheted meg őket.

Mégis vártak szombatig.

Akkor érkezett meg a levél, de a kántor írásával.

Hát csakugyan szomorú volt az a levél, mint a nagypénteki esső. A faluban himlő járt a télen, elvitte Palinak az öccsét is. Az anyjuk is majdhogy utána nem esett az üdvösségre: ősz óta beteges. Interest se tudott fizetni. A zsidó be akarja táblázni az interest is, és most már a Csala-dűlőre.

- Eredj haza Pali, - mondta könnyezve az apja. - Váltsd meg a földet. A tiéd lesz most mán ugyis minden. Én majd később. Megpróbálom mégegyszer, hogy nem iszok. Iszen csak az első poharat köllene megtagadnom. Mindig az a kutya első pohár ránt be. De megtagadom,

mostantul fogva mehtagadom. Aztán majd lesz pénzem nekem is, és én is hazakerülök, böcsülettel. De te csak menj haza mentül előbb. Mert hátha anyád is meghal: a ház is a zsidó kezére jut. Most mán tudom: mit jelent az a te álmod? A földet jelenti az. Mert a föld is anyánk, - a föld, a mi szép Csala-dülőnk.

És pókhálós vén szeméből két nagy könnycsepp ereszkedett alá megvénült orcáján.

- Erre muszaj egyet innya!

Azon az éjszakán Pali keveset aludt. Melyik az olcsó hajó? Találkozik-e olyan hajó, amelyiken ingyen térhet haza, hajón való segítő munkáért? Ki szándékozik még haza az ismerősök közül?

Egy falujabeli legény vetődött az eszébe: Dúló Pista. Nálánál valamivel idősebb legény, nyugodt és eszes szemű fiú. Hosszú orrával a parton nyugvó gémre emlékeztetett, olyan hallgatag volt és olyan tűnődő. Az már tizennégy éves is elmúlt, mikor eljött hazulról a keresztapjával, Gál Ádám bácsival. Az anyja nem élt már. Az apja beállt béresnek abban az évben a grófhhoz, a szomszéd faluba, - mert régi adósságok növekedtek reá, s nem bírta már fizetni. Beleegyezett, hogy próbáljon a fiú szerencsét Amerikában, - ő már nem kezd más életet. S a fiú kilopakodott a lengyel határon át a keresztapjával. Azonban egy hetet se dolgozott a bányában, egy kárpitosnál talált alkalmasabb szegődséget.

Attól fogva csak vasárnaponként látták.

Az a Dúló-fiú az első kintvaló évben gyakorta emlegetett egy leányt: Boczonádi Veront. Együtt járt az a leány Palival az iskolába. Hítványka leány volt, szőke, fehérképű. A hajaszálai olyan vékonyak, hogy a homloka fölött összepöndörödött egynehány szál, mintha egy kismaroknyi csepüt viselne ott. S nem is valami értelmes leány. A nyelvét is kinyújtotta, mikor írt, és arra mozdította, amerre a tollát. Mégse tudott szép betűket írni. Hanem mintha minden betűje részeg volna: egyik jobbra dőlt, másik balra. Pocákat is gyakran ejtett, s olyankor ijedten bámult és szomorúan nyalta el, - csak nevték a társai. Hát lám azt a Veront emlegette vasárnaponként a Dúló-fiú.

- Csak mégegyszer haza segítene az Isten, - sóhajtozta, - hogy Veront láthatnám.

Pali unta a sóhajkodásokat. Neki csak egy leány maradt az eszében, az se azért, hogy megsóhajtsa, hanem hogy időnkint legyen valami öröme is.

- Ha idekerülne Amerikába, - gondolta, - itt is beleugrasztanám a pocsolyába, itt is ráföccsen-tenék.

Hát unta.

Egyszer hogy már nagyobbak voltak, meg is mondta neki:

- Mit sóhajtozol azon a kócon? Akármelyik is különb annál.

A Dúló-fiú elbámult:

- Melyik, - mondta szinte megbotránkozva, - melyik?

S igen elkedvetlenül, szótlanná vált.

Varjú-had jelent meg az éghatáron. Mintha fekete halacsokak vergődnének a levegőben. A varjú-had jöttön-jött, és szállt a fejk fölött. Ezernyi ezer varjú, eget borító hosszú fekete vonulásban, nehézkes röpüléssel, némán. Csak mikor már a telep fölé értek, akkor hallatszott a szárnyok suhogása, s egy-egy rekedt *kár*-kiáltás.

- Ezek is vándorolnak, - szólalt meg Pali.
- Kukorica-fődet keresnek, - mondta rá Dúló Pista.

Pali a fejét rázta:

- Nem azt keresnek. A varjú gelesztával él.

Dúló akkor hirtelen megharagudott. Fölkelt és pofoncsapta Palit:

- Gelesztával? Te számár! - ordította, - számár!

Pali elzöldült. Sehogy nem értette: mit vétett azzal a gelesztával olyan nagyot?

Azonban mire arra gondolhatott volna, hogy az ősi erkölcsök szerint csókot és pofont azonnal vissza szokták téríteni, a Dúló-fiú már otthagya.

- Ezért meghalsz - morogta Pali az ősi erkölcsök szerint.

Házaló zsidó járt aznap a telepen, magyarországi. Apróságokat árult: kést, imádságos könyvet, fésűt, máseffélét. Revolver is volt nála kettő. Egy új brauning, s egy buldogg. A buldogg oly rövid csövű, hogy a beledugott patronnak az ólma szinte kikukucsált belőle. S micsoda könnyen zsebretehető! Micsoda könnyen előkapható! S nem is lehet drága: a rozsdá már kikezdte a belső részeket.

- Hogy ez a *revol*?

- Egy dollár a patronok nélkül.

- Fél dollár a patronokkal.

- Hiszen az öt patron maga húsz cent.

- Nekem csak egy patron kell, - válaszolt Pali sötét pillantással.

S végre is megvette a revolvért.

A Dúló-fiú két hónapig nem mutatta a hosszú orrát. Pedig ugyancsak el volt neki készítve egy pofon, s utána a revol, ha vissza meri ütni.

A második hónap végén egy munkásnak a leánya ment férjhez. Megyéjőkbeli volt az a munkás: őket is meghívta a lakodalomra.

Pali magával vitte a revolverét.

Ahogy ott ülnek az asztalnál, Dúló Pista fogja a poharát, s rámosolyog Palira:

- Eb, aki haragszik! - mondja engesztelően, - itt a pofám: üsd vissza, ha kívánja a gyomrod. De aztán ne neheztelj.

Pali persze nem ütötte vissza. Kelletlenül, de mégis kocintott vele. Igen hiányzott neki a két hónapban Pista. Ha otthon nem is voltak együtt-futkosó cimborák, a messze idegenben összelelegedtek. A falut nem igen emlegették, csak ha valakinek levele érkezett. Az minden falubelit érdekelt:

- Mit írnak? Az enyimekrül nincs a levélben?

S olyankor hosszan beszélgettek az otthonvalókról az öregek is. Hosszan beszélgettek, hosszan elgondolkodtak.

A két fiú olyankor a pajtásokat is emlegette:

- Rigó Pesta is megnőtt mán azóta: most mán nem merné a zsidóasszony kilökni a bótából.

- Ács Laci is megerősödhetett azóta, ha ugyan meg nem halt. Emlékszel-e, hogyan felmászott a jegenyefára?

Mács Lukácsot soha nem említették, pedig a Dúló-fiú gyakorta játszott vele. A szőlejükbe is eljárt, mikor a cseresnye érett.

Mégis leginkább arról beszélgettek, hogy melyiköknek mennyi a pénze, s hogyan szaporítja? melyik bankba jobb berakni? A Dúló-fiú csak ruhára költött, bár a szivart is szerette. A Kelesse-fiú kenyéren és szalonnán élt minden centet megtakarított.

- No mennyi? - kérdezték egymást, minden vasárnapon.

- Ennyi száz s ennyi dollár.

- Az enyém meg ennyi...

Jobban mulattak egymással, mint az öregekkel.

Hát kocintott vele. Arra a Dúló-fiú szivarral is megkínálta Palit, és látszott rajta, hogy ő is igen becsüli a régi barátságot.

Veront nem említette többé.

A következő héten el is távozott arról a tájról, és csak kettős ünnepeken látogatott el hozzájuk. Vonaton. Másfél órát kellett odáig utaznia vonaton.

Az évek haladtával lassankint úrrá vedlett: kockás úri ruhában járt, ezüst órája volt és tajtékszipókája. Angolul úgy értett, hogy az odavalók se különben. De azért sohse vetette meg a szűrös gatyás falubelijeit. A keresztapjának mindig hozott egy-két szivart, és érdeklődött az otthonvaló hírek iránt is.

Hát az a Dúló-fiú ötlött az eszébe Palinak. Most már annak is jócskán lehet pénze, és talán az is csak alkalmat vár, hogy hazajuthasson.

De hogyan lehessen vele találkoznia?

Idegen városban lakik ő, Rozmeri kárpitosnál. A vonaton csak oda tudna menni, de hogy találja meg azt a kárpitost? És hát talán hiábavaló is a költség, merthiszen vasárnap bizonyára nem találja otthon. Vagy hogy míg otthon keresi, az meg tán éppen akkor átjő.

Reggeli hat óra volt. Az ég felhős és esőre komorgó. A városból oda hallatszott a telep reggeli csendjében a harangszó.

Pali megberetválkozott és felöltözködött.

Bement a városba és csak ödögött az utcákon. Minden bolt zárva volt és mindenki esernyővel sétált az utcán. A villamos kocsikon csupa tavaszi új-kalapos nők, cilinderes urak. A cilinder általában igen kedvelt kalap Amerikában. Még a mezítlábas szerezcsen is cilinderkalaposan söpri az utcát.

Egy templom ajtaján sokan betérnek.

Pali szórakozottan nézte őket. Abban a templomban magyar pap is miséz.

Bement.

A pap éppen prédikált odabent. Magyarul. Szikár fiatalember volt, alacsony homlokú, és göndör fekete-hajú. Aranyos-keretű pászemével valami igen tudós és méltóságos volt a tekintete. Csak jobb kézzel terjegett. Némely mondása végén rácsapott a prédikálószerének a szélére.

Az a templom kicsi volt és hideg. Aznap többen hallgatták, mint szokták. Asszonyok akiknek karjukon volt a piaci kosár, és iparosféle emberek. Szűrősek is.

Szent János evangéliumából magyarázott valamit a pap, de a papok szokása szerint németszabású mondatokban. A szavak magyarok, a mondatok németek.*

Aznap többen hallgatták, mint szokták. Mert húsvét után való vasárnap is sokan gyóntak, éshát erkölcsi kötelességnek érezték, hogy akkor az egyszer meghallgassák a prédikációt, ha értik, ha nem.

A *szeretet* szót mégis csak megértették. Máskor is hallották már, hogy ez a szó az Isten szava. Szent János evangelista, aki legjobban megértette Krisztusnak a tanítását, aggságában már nem is prédikált egyebet:

- Szeretet... szeretet... gyermekeim csak szeressétek egymást...

Egy csecsemő megsiramlott valamelyik asszonynak a karján. A pap intett, hogy vigyék ki a kisdedet.

Aztán arról beszélt, hogy aki gyónik, mindig a szeretet ellen való vétségeit gyónja meg először.

Pali csak bámult a papra.

Eszébe jutott, hogy húsvét előtt nem gyónt. Mióta Amerikában van, nem gyónt. Mert templomba se igen járt. Arról a telepről senki se járt, mert vasárnap nyolcig is elheverésztek a faházban.

Templomban mégiscsak megérinti a lelkeket az örökkévalóság fuvalma. Sejtelmek bontakoznak elő a szívekből, hogy ez a földi poros világ valami másik tisztább világgal kapcsolatos. Mint Amerika Európával. A tenger nagy ugyan köztük, de mégis által lehet kelni. Az Ég is tenger, kék tenger. És a túlsó partja látszik is éjszakánként, hogy ki van világítva. Nagy és láthatatlan szemek irányulnak onnan reánk, és láthatatlan kezek markolnak bele olykor a sorsunkba.

Pali arra gondolt, hogy útra kel talán már holnap: a végtelen vizű tenger, a feneketlen mélységek... nyugtalan hullámok. Mikor jöttek, hej igen imádkoztak...

Mise után bement a sekrestyébe:

- Gyónnék kérem alássan...

A pap fehér karinget öltött és kék stólát vetett a nyakába. A cipője szinte katonásan kopogott, ahogy áthaladt a szentély vörös-fehér cement-kövezetén.

Pali gondolkodott, hogy miket is vétett hát ő a szeretet parancsa ellen? A leány jutott az eszébe, meg Lukács.

Dehát hogy gyónja meg?

Ha haza tér is, azzal a leánnyal nem beszélhet ő, se Lukácsal.

* A német mondat abban különbözik a magyartól, hogy olyan mint a hosszú sötét folyosó, amelynek hátul a lámpása, az ige. Odáig csak tapogatódzva botorkálsz. A magyar mondatban mingyárt az elején ott a lámpás: a kezedbe veheted s nincs előtted homály. Mert a magyar mondat rövid is. Dehát a hivatalnokok ezt soha meg nem értik, - sem az irodabeliek, sem a templomiak.

A pap azonban már beült a gyóntatószékbe, s az aranykeretű pápaszem várakozón csillant feléje.

Palinak oda kellett térdelnie.

- Én csak egy leány iránt vétkeztem, meg a bátyja iránt, - tördelte susogva, - azokat igen gyűlöltem mindig... Meg is vertem a lányt... sokszor... A bátyja is engem... egyszer karóval a szőlőben... mert ottért, ahogy elszakítottam a huga kalárisát...

S a szó a torkán fulladt.

- No, - biztatta a pap, - hát megbékülsz velök úgye? Megkérleled őket, kivált a leányt: megmondod neki, hogy bánod, amiket ellene cselekedtél.

A legény csak lógatta a fejét.

- Nem, azt nem lehet, - nyögte.

- Mért ne lehetne?

- Nem itt lakik: otthon az óházában.

- Hát akkor írsz neki, úgye? Még ma írsz neki: kéred, hogy bocsásson meg, s érezzen testvérének.

A legény elhalványult.

- Nem, az nem érezhet...

- Arról ő felel a másvilágon. Neked mégis meg kell a levelet írnod, keresztényi alázattal vallanod benne, hogy bánod a magadviseletét. A kaláris helyett veszel neki újat...

A legény a fejét rázta:

- Nem írhatok én annak...

A pap megboszankodott:

- Hát mért mondtad, hogy gyónni akarsz? A bűn piszok és a gyónás mosdás. Aki piszokban akar élni, nem keresi a mosdóvizet.

- Senkivel se tartok haragot, nyögte a legény, - csak velök.

A pap fölkel:

- Nem oldozlak fel, - mondta szigorún, - bűnbánat nélkül nincs megbocsátása a bűnnek. Majd ha töredelemmel jössz ide, majd ha engedelmeskedel Krisztusnak, ha elküldted a levelet... A jövő vasárnap várlak itt a gyóntatószékben.

S otthagya.

Pali zavarodott fejjel és égő arccal kullogott ki a templomból.

Sehogyan nem értette, hogy mért kelljen azt az útálatos Mács-leányt megkövetnie? Még kalárist is vegyen neki? Hogyis ne! Ménkü abba a majom táncosába! Mért nem is azt ölte meg a himlő! Vagy iszen lehet, hogy azt is elvitte. Tán Lukácsot is elvitte. Bár elvitte volna mind a kettőt. De még a sírjukon is rúg egyet, ha hazatér.

Erős csengetés riasztotta szét a gondolatait. Villamos-kocsi csengetett mögötte. Akkor látta, hogy a sínek között ballag. Ijedtében mozdulni se tudott. Idő múlt, míg kiléphetett a sínekből.

A gyalogjárón ballagott tovább a telep felé.

De a papon hánykolódott az elméje akkor is.

- Furcsa ez az amerikai plébános, - gondolta boszusan. Az otthonvaló sohse kívánt efféle bolondságot. Pedig az tudott is arról, hogy ők hogy vannak Mácsékkal. Amerikában hiába, még a gyónás se olyan jó, mint otthon.

Kedvetlenül bódorgott az útcán, mormogott, dohogott.

- Isten teremtett mindent. Hát akkor a gyűlöletet is. Hiba a gyűlölet? Akkor Istennek a dolga, hogy eligazítsa!

Ez a gondolat megtetszett neki. Okosnak érezte magát. Ha előbb ötlött volna az eszébe, ott a gyóntatószéknél, megmondta volna a papnak.

- Nem az én dógom: Istené. Ha Isten el nem igazítja, mért igazítsam el én?

És szinte látta a pap elképedt arcát, amint megkövülten néz rá az aranyozott pápaszemmel.

Tán tovább is fonta volna ezeket az istenes gondolatokat, ha egy mézároslegény oldalba nem törli a gyékény-szatyorjával.

Húst vitt valahova az a legény, és hússzagot bűzölt maga körül. Hajadonfővel ment és fehér kötény libegett előtte. Igen büszke lehetett valamire, mert úgy lépkedett, mintha király csizmája volna a lábán. Senkinek se tért ki. A húslétől szennyes szatyorral egy reklám-osztogató sihedert is meglökött.

A siheder ráherregett valamit angolul. Új ruha volt rajta, valami diósínű lüsztter s a fején cilinderkalap. De csuda, hogy az a vékony legényke rá mert ripakodni arra a tagos-erős mézároslegényre.

A mézáros megállt és összevont szemöldökkel érdeklődött az iránt, hogy vajjon e reklámok osztogatója hány centiméter fölülről lefelé? és hány alulról fölfelé?

A sihedernek ez láthatóképpen nem tetszett. Ő is megbecsülte két tekintetben a mézárosnak a hosszát: fölülről lefelé és alulról fölfelé.

A mézáros morgott.

A siheder herregett.

A mézáros feléje topott. A siheder szembe sistergett. Csaknem leharapta a mézárosnak az orrát, úgy rikácsolt a szeme közé.

No a mézáros is mozdul: balvállára veti a szatyorját. Az öklének jókora lendületével a cilinderre céloz.

A fiú elkapja a fejét.

A következő pillanatban a mézároslegény eldobja a szatyort.

A reklámos eldobja a papiroscsomóját.

Azután már csak az ökleiket lehetett látni, ahogy egymás arca előtt motólálnak. De úgy motólálnak, mintha azon versenyeznének, melyik tudna a másiknak az orrából több pántlikát kihúzni. Motólálnak ököllel.

De a reklámos fiúnak az öklén valami fényes is villog. Nem kés, hanem mintha valami nagy nikkkel-vas gyűrűk volnának. Nem lehetett jól látni, csak a villogását.

A cylinder egyszercsak *rotty*: lapos kalappá rotyyan a fiú fején. De a mészáros orra meg épp akkor *au*: olyan piros paradicsommá változik, hogy még leve is föccsen és csordul le piros zsinórként a mellén.

A mészáros hanyatt tántorodik.

- Aú!

A fiú marad helyben, lihegőn, várakozón, diadalmasan.

- Hurrá! - kiáltották a nézők. - Hip, hip, hurrá!

Palinak igen tetszett ez az amerikai mulatság.

- Ez az, - biccentett rá vígan, - így való a gyűlöletet elintézni, nem gyónással. Hip, hip, hurrá!

Már dél elmúlt, mikor a telepre ért.

A bányalovakat akkor itatták a *széblménék*. A munkások ebédutánt heverték a barak oldalában, a tavaszi verőfényen. Négyen kártyáztak. A faház végében kártyáztak. Egy hosszúorrú ifjú úr is ült ott. Felfordított széntalicskán ült, amelyre előbb újságot terített, és nézte őket.

Pali megörvendett.

- Szerbusz Pista! - kiáltotta neki már messziről.

Bement a tarisznyájáért. Kenyeret és szalonnát vett elő, és félrehítta:

- Gyere: valamit kérdeznék.

Dúló fölkelt és fölvette az újságját is. Egy rossz szivattyú hevert a telek csendesebb felében. Annak a két rúdjára ültek.

A Dúló-fiú oda is leterítette az újságját. Mert új ruha volt rajta, tavaszi fehérkockás fahéjszínű. A kalapja is új volt, kemény kalap, divatjamult zsidvásári portéka. De ő nem ismerte a divatokat, csak azt nézte, hogy úri kalapja legyen, olcsó és új. A nadrágja alja fel volt hajtva, a bajuszkája hegye angolosra volt nyelve, de a kalapját félfülön viselte, mint az otthonvaló legények szokták.

- Éppen hozzád mentem volna délelőtt, - kezdte Pali a szalonnáját bontogatva, - de gondoltam: eljössz tán, mert régen nem vótá nálunk. Apám nem mondott semmit?

- Nem beszéltem vele.

- Hát az az újság, hogy hazamegyek, haza.

S várakozón nézett Pistára.

Az azonban nyugodt maradt, mintha azt mondták volna: Holnap hétfő lesz. Csak éppen hogy pillantott egyet rá.

Pali mingyárt látta, hogy a cimborát nem érdekli az ügy. Csökkent kedvvel bontogatta tovább a szalonnáját.

- Hazamegyek, azt mondtam vóna meg. Gondótam: tán te is jössz... Munkát vállalnánk valamelyik hajón...

A Dúló-fiú a fejét rázta:

- Én nem mék haza: *Itsz obszolutli sur*.

- Mér? Hiszen van pénzed. Tán ezer dollárod is van mán. A multkor kilencszáz ötvenet mondtál.

- Ezer még nincs, *piti*.
- Az is elég otthonra. Szép nagy földet vehetnél rajta.
- *Prabebli*. De minek a nekem?
- Minek?
- Minek?
- Apádra nem gondolsz?

A Dúló-fiú vállat vont.

- Megél a...

Pali kedvetlenül kanyarított a kenyérbe. A szalonnából is szelt egy ujjnyit: ráfektette a kenyérre, és oly hosszan nyelte, mintha kígyót nyelne.

- Hát Veron? - szakadt ki belőle a szó.

Nem nézett Pistára, hogy ezt mondta. S nehezeére esett, hogy említene kell azt a leányt. Ráeszüdött már, hogy a varjún mért boszankodott a Dúló-fiú.

- Hát Veron?

A Dúló-fiú megint vállat vont:

- Veron! Csak nem megyek haza Veronér? Egy gyerekkori játszótárs... *Nó-nó*.

Palinak a torkán akadt a falat.

- Játszótársad? Csak játszótársad?

- Hát mi?

- Meg is veretted érte magadat. Rózsát loptál neki.

Dúló ismét megvonta a vállát. Legyintett.

Egy idegen szerencsen jelent meg a telepen, és tétován tekintgélt. Fekete cilinder volt a fején, és fehér nadrág a lábán. A kabátja zöldsávós lüszter. Rájok is tekintett, mintha mondani szeretne valamit. A Dúló-fiú azonban olyan megvetőn kísérte a szemével, hogy szinte röstelkedve lépett tovább. A Dúló-fiú nézte, míg csak be nem fordult a felügyelők szennyes téglaházai közé.

- Veron nem az mán, aki akkor vót, - mondta bigyesztve. Csak éppen hogy akkor is paraszt vót, meg most is a. *Aj Tenk*. Én úr leszek itt. Kapok én *miszt* is, gazdagot. Különben lehet hogy majd vénségemre haza látogatok. Majd ha *handred tauzend* dollár lesz a zsebemben.

S elővonta a zsebkendőjét, - szép kékszegélyű úri zsebkendőt, - s belepökintett. Visszatette a zsebébe.

S megvetőn nézett Palira is.

Estefelé a szerencsen újra megjelent a telepen és egy rozsdás bokszert kínált a munkásoknak ötven centért. Felvonta az ujjaira a bokszert, és mutatta, hogy mekkorát lehet azzal ütni.

Pali egyszerre megismerte, hogy az az a szerszám amelyikkel a reklámos ifjú dolgozott.

Lukácsra gondolt.

Megvette a bokszert a szercesentől tíz centen.

II.

Péter és Pál előtt való szombaton érkezett haza. A világnak kettős ünnep, neki hármas: ünnep már az a szombat is.

Mikor estefelé előtűnt a fák közt a faluja távoli tornya, úgy vert a szíve, mintha a mennyországba menne. Soha olyan gyönyörű tornyot nem látott ő az amerikai messze-világban. De mintha nem is hét éve, hanem hetvenhét éve látta volna utoljára azt a gyönyörű kis tornyot.

- Vajjon kivel találkozok először? Megismerem-e? Megismerem-e?

És a melle melegedett az örömtől.

- Oh gyönyörű dombok? A világon sehol nincsenek ilyen szép dombok! Oh gyönyörű gabona-táblák! Mekkora nagy a rozs az idén! Búzaföld ilyen nincs Amerikában. Itt már a patak is, itt a gyönyörű patak! A világon sehol ilyen szép patak nincsen! De furcsa, hogy kisebbedett ez a patak. A dombok is alacsonyabbak. Csak a fák nőttek tekintetes nagyot a hét esztendőben.

S vert a szíve, hogy előbarnállott a patak mentén a Kati-malom, a görbenyakú Nepomuki szobor a Pogányfordító árok hídja mellett, mind szép egymásután bontakozott eléje.

De minden, minden megkicsinyült...

S boldog szemmel tekintgetett, szemlélődött, csodálkozott, el-ellassítva a lépéseit. Még a felhőkre is szeretettel bámult. A fáradtságát elfeledte. A terhét, a nap hevét nem érezte. Szűr volt rajta, virágos. Pörge kalap a fején, azon is virág, viaszos gyolcsból csinált rózsák. De ruhának kék vászon-zubbony volt rajta és ugyanolyan nadrág. Mert bizony a hazai fehérneműje rég elszűkülte, lerongyolódott róla. Amerikában nem árulnak affélét. Csaképpen, hogy szűrt árulnak néhol az ócskásoknál, a magyar telepek mellett. Sok magyar viselet váltakozik el ott angolra.

Pitypalatty-pitypalatty! hangzott a búzatáblákból, - mintha neki kiáltott volna a fűj örömdüvözetet.

Egy veréb előtte szállt le az útszélre hajló kövér búzaszálra. A búzaszál szinte a földig hajlott a súlya alatt. A veréb hintókéz volt rajta, s vállra billent fejjel barátságosan nézett Palira. Aztán elröppent.

Pali mosolyogva tekintett utána.

A Pogányfordító hídján megállt és érdeklődéssel szemlélődött belé. Mély, szakadékos, sárga árok. A víz mosta olyan mélyre, a hegyek vize. A tavaszi olvadás meg a nyári felhőszezonok vize rohan olykor le a völgybe halk hideg morgással. Most is jókora a víz. Bizonyosan zivatar volt délelőtt, vagy az éjjel. A kerékvágások gyüremlései puhák is még. Sok eső járhatott erre mostanában: Minden fű nagy. A gabona is nagy. A legelő is erősen füves. Bokrok is sűrűn levelesek.

Állt, szemlélődött.

Mennyiszer szedett fészket itt szanaszét az árok-oldal bokrai között. De akkor mélyebb volt az árok. Most alig kétméternyi.

Az árok mellett kezdődik a legelő, s túl azon a szőlőhegy.

Megismerte a kunyhójukat, noha csak a tetejét látta. A vén cseresnyefa is ott áll még a szőlőjük sarkán, a hegy vállán.

- Szerbusz öreg! - kiáltotta vígan.

De a hegy mégis mintha megszállott volna.

Egy-két kunyhóról nem tudta már, melyik kié? Kié lehet az a nagy diófa, ott alább? Azelőtt kisdíófa állt ott. Az út azonban csak olyan széles, sárga szalagként övezi a hegyet, és kiszélesedetten ereszkedik le a legelőre, legelőn át a Pogányfordító árok nagy hídjára, amelyen lám új a korlát.

De hol a бүrű? Amoda lejjebb kell annak lennie. A gyalogjárók nem kerülnek a nagy hídnak: néhány száz lépéssel rövidebb a бүrűn át az út az alvégre.

Elszemlélődött volna ott lassú ballagtában tovább is, de kolompszó hangzott a közelben: a falu csordája.

S egyszerre igen érdeklődött a csorda iránt. Takarták még a fűzfák s az árok bokrai. Igen érdeklődött.

Vígan lépegetett arra, fáradságát, terhét és a nap hevét nem érezve.

Pedig a tarisznyája is nehéz volt, üresen is nehéz amerikai bőrtarisznya. Az útra bizony gömbölyűre tömődött, s oly súlyos, hogy árkot nyom a vállán. A téli ruháját hozza abban. Gondosan összegöngyölítette. Két rend fehérneműje is benne van a tarisznyájában, meg a revolvere, bokszero is. S a főkincs: ezer és háromszáz egynehány dollárja hazai pénzre váltottan, belőle csengő szép magyar ezüstben hatszáz korona.

Minden pénzét ezüstben vette volna ki. Az volt a gondolata, hogy odazúdítja majd a tarisznyából az asztalra az anyja elé:

- Ihol a váltság, édsanyám! Még fölőse is marad.

De annyi ezüst épp akkor nem volt a fiumei bankban. Ez is sok így vállon.

A csorda az út közelében legelt, igen elszéledten. Érdeklődéssel szemlélte a teheneket, és csodálkozott, hogy egyet sem ismer meg. Pedig, mintha tegnap járt volna a legelőn, s tegnap még ismerte névről is a falu minden tehenét. Még azt is tudta: melyik melyiknek a borja vagy anyja. Mintha idegen csorda volna! Tán a grófé, a szomszéd faluba való.

A tehenek nem is érdeklődtek a jövevény iránt. Csak az út mellett kettő emelte föl a fejét, és nézett Palira nyugodtan, jámboran.

No akkor az egyiket megismerte az egyik kis vörös tehenet, amelyiknek csak a hátán fehérlett egy folt, mintha rongyos zsebkendőt terítettek volna rá tréfából, nyeregnek. A szomszéd Salánkyék tehene! Egyéves üsző volt akkor, mikor utoljára látta.

- Szegfű! - kiáltotta örömmel, - Szegfű!

A tehén bámulva emelte föl a fejét, és gondolkodva rágott. Aztán megintcsak lebecsátotta a fejét a fűre.

Pali úgy örült, mintha ismerőse volna az az állat. Ha a kenyerét meg nem ette volna még a vonaton, bizony neki adta volna.

Szerette volna a csordást is látni: Szűcs Miska bácsit, de az valahol távolabb lehetett, és neki sietős volt, hogy haza érjen.

Lépegetett boldogan, terhét és a nap hevét nem érezve.

A szeme újra a falu tornyát keresgette, bámulgatta a lombok között.

A felhők arra az ég alján, mintha levegőbe emelkedett óriás havas hegyek volnának. A nap már alájok bocsátkozik és kezdi sárgítani a fényével őket. Az útszéli lombos ákácfaikon néhány veréb csiripel.

De még a veréb-csiripelés is milyen más itthon!

Kocsi zördül elő a falu felől, afféle bőrülékes falusi úri kocsi, sárga. Egy öreg-forma úr ül rajta, és valami négyszögletes lapos ládaformát tartogat a két térde között.

A kocsis ismeretlen képű, pörgebajuszos fiatalember, de falujabeli kalap van a fején és kigombolt pitykés mellény a mellén. Ahogy mellette elrobognak, bámulva ismer a kocsiban ülőn az öreg rongyszedő Samura, a boltosnak az apjára. Micsoda úr lett abból a lompos rongyszedőből! Olyan ruha van rajta, akár a bánya pénztárosán. Képrámákat visz valahova, vagy képeket? A maga kocsija-e?

Sohse vélte volna, hogy azt a Samut is úgy megdobogja a szíve.

De méginkább dobog a toronynak újból való megpillantására. Ha nem is olyan pompás fedelű, mint azé az amerikai magyar templomé, de azért érezni való, hogy ezt szereti legjobban a jó Isten a világ minden templomai között.

A háztetők is bontakoznak már elő a lombok közül. Füstöl a kémény néhol. Kinek a kéménye is az?... Sehol olyan érdekesen nem füstölnek a kémények.

Egy nagy zöld pont, egy rózsabogár keringél lomha röpüléssel előtte az úton, fordultában szinte az orra előtt:

- *brúm-brúm...*

Pali elkapja. Szeretettel nézi a tenyerén: pompás zöld aranyát. Aztán földobja. A bogár fönn is marad: boldog bűgással keringél tova.

Aztán libákat pillant meg a falu alján a legelőn.

Egyingés apró gyerekek az út mellett, napon barnult pirosképűek. Kezüik maszatos, lábuk poros, de az arcuk tiszta. Csak két leánykán van szoknyácska is, - bizony fakócska, piszkoska, de hát önekik nincs ma ünnep.

Bürökszárból való síppal játszanak:

- *tű-tű-tű-tű-tű-tű!*

Túlról egy leányka már téríti is a libákat hazamenetelre. Leveles fűzgallyát emelgeti rájuk. S a ludak a nyakukat nyújtogatva, sásogva térülnek nagy fehér csoportba a legelőn.

Megáll és nézi őket.

Mind ismerős szemű, mind ismerős képű, de mégse ismeri egyiket se, - pedig hát ő minden gyereket ismert a faluban. Az egyik fiúcska ragyásképű, s még veres a ragya rajta. Azt éppenséggel nem ismeri.

Egy négyéves leányka a szájacskáját is elnyitva bámult reá.

Megszólította:

- Kinek a lánya vagy?

- Édsanyámé.

- Hogy híjják anyádat?

- Marisnak.

- Micsoda Marisnak?

A leányka nem felelt csak bámult, és poros tenyérékjét az inge melléhez törölte.

A társai is bámultak.

A legidősebb köztük, egy hatéves kis piszkosorrú gyerek megszólalt:

- Tetyeg Tabó a dannya.

S elvonta a kezefejét az orra alatt.

Pali elámult:

- Szabó Maris? Keszeg-Szabó Maris?

- A.

Pali csak nézett.

Szabó Maris vele járt iskolába. Vele egykorús, de fejjel is kisebb nyápic leányka volt, - mindig bágyadt arcú, és keskeny ajka mintha mindig sírásra készülne. Gombos cipőben járt, amelyről azonban minden gomb hiányzott, s oly nagy volt neki, hogy a cipő orra felhajlott, mint a korcsolyáé. Boltoséktól kapta az anyja: felsúrolta érte a szobájok padlóját.

- Szabó Marisnak a lánya vagy? - képedezett Pali, - Keszeg-Szabó Marisé?

A leányka biccentett és szégyellősen sandított Palira.

- Hát az én anyámat ösmeritek-e? Kelesse nénit.

- Ösmerjük, - felelték élénken a gyermekek.

- Egészséges-e?

- Egészséges.

A gyerekek akkor egyszerre a kociútra néztek, és éneklősen kiáltották:

- Dí-tyér-jük Jé-dutt...

Egy pap sétál im az úton, hajlott hátú barna ember, hosszú lüszter-kabátban, és fekete szalma kalap a fején, feketés-kék pápaszem a szemén. Gondolkodó arccal sétál és lassan, mintha valami nyomot követne.

Pali is megemeli a kalapját, és érdeklődéssel kandít utána.

Bizonyosan az új pap. A régi még abban az évben elköltözött más parókiába.

Pali nem kérdezősködik tovább: megindul, hogy mentül előbb hazaérjen.

Hát őt vajjon megismerik-e?

Éretlen gyerek volt, mikor elkerült a faluból, most már természetes, erős legény. A bánya őt nem igen viselte meg. Az elején dolgozott a tárnáknak, szellős helyen. S a hét éven át mindig csak lóhajtó volt. A bányában dolgozó lovakat hajtotta a sínek mellett. Csak épp az arca színét szívta el a bánya. De ha színes volna is az arca, akkor is aligha ismernék meg: mikor még ő is libát legeltetett, neki is csak kis arca volt, és mikor Amerikába vitte az apja, akkor is kisborjú volt még, most már a szakálla is mohodzik, bajusza is ütközik. A két végét már hegybe is pödri vasárnaponkint.

A falu végén négy legény jelent meg. Kaszával ballagtak fel a kertek alól. Csak ing volt rajtuk, meg gatyá, s a derekukon fenkő. A lehajló nap sugaraiban aranylón villant olykor a vállukon a kasza.

A szíve megdobbant: bizonyára az ő gyerekpajtásai!

Tán Ács Laci az a szélső?

Nem, inkább Rigó Pesta...

Csak ötvenlépésnyire voltak, s mégsem ismerte meg őket. Pedig azok is rátekintettek. Már az ajkán volt a kiáltás: *Megálljatok! Hé!* - de egyszerre torkon szorította egy gondolat: hátha köztük van Lukács is?

Nem szólt nekik.

Csak elkomolyult szemmel vizsgálta: melyik ki lehet? s melyik lehet Lukács?

*

Szombat este minden fáradt. Az anyja csak épp a szomszédba kotkodácsolta át az örömhírt, hogy a fia megjött. A falu mégis tudta negyedóra mulván végighosszat.

És csakhamar nyüzsgött a sok érdeklődő a házban: rokonok, meg az Amerikában járók honn-maradtjai.

- Te vagy-e? No lám! Tudsz-e még magyarul? No mennyi pénzt hoztál? Mit kezdel vele?

Mindenki azon csodálkozott persze legjobban, hogy Pali megnőtt, megemberedett. Mintha éppen öneki nem lett volna szabad megnőnie.

- Az apjánál is derekabb minden irányba, - vélte János sógor.

- Csak a színe, - sóhajtotta az anyja - azt Amerikában hagyta.

- Majd meghozza *Kasza Pál*, - vigasztalták a sógorok. Tudsz-e még kaszálni Pali?

Viszont Pali is csodálkozott, hogy a kicsinyek megnőttek, a nagyok megkicsinyedtek. Az anyja is csodálatosan megkicsinyedett, megvénült. A két ránc az arcán négy már. Foga is csorba. Jaj de azért hogy megismerték egymást!

- Oh kedves egyetlen fiam!

- Édes anyám...

Szólni se tudtak az első percekben, de még tán fertályóráig se sokat, úgy elremegett a lelkük. Csak ahogy megcsókolták egymást ott az udvaron, álltak és néztek egymás arcába némán, ostobán, és könnyes szemmel. Aztán félrenéztek, meg a földre néztek, meg megint egymásra néztek.

- Csakhogy itthon vagy...

- Édes anyám...

Nem tudtak többet mondani egymásnak az első percekben.

Az asztalra bor került, és Pali, életében másodszor, koccintgatott.

- Hiába, legjobb itthon!

*

Másnap már korán kelt és boldogan, hogy akik este nem fordultak meg a háznál, lássa őket, amint a ház előtt elhaladnak, s dicsekedjen nekik a szerzeményével, világlátottságával, embervoltával.

Az amerikai kék kitli már nem volt rajta. Az anyja font és szövettelt telenkint, hát levethette.

Megberetváltkozott, és a bajuszkáját hegyesre fente szappannal. Rágyújtott a diónyi kis matróz-pipájára. S könyökölt a kerítésen.

- Aggyisten Pali! No meggyüttél?

- Meg hálistennek.

S néhány nyájas kérdés következik még: az apja-Kelesséről, meg hogy Pali milyen szerencsével kereste a pénzt? meg hogy mire fordítja?

S megint másik érkező, megint csakazok a kérdések, csakazok a feleletek.

Közben Pali végigszemlélődik a túlsó soron.

Itt is, ott is nyílik az útcaajtó, s megjelenik egy ismert vagy ismeretlennek látszó valaki. Érdekes találgatni, hogy ki lehet?

Mácséknak a háza előtt egy lógóbajszú ember pipázik csak úgy állton. No azt egyszerre tudja, hogy Mács, Birinek az apja. Pedig a bajusza megfehérült, s most méginkább megköthetné az álla alatt. Az is tekint feléje, de Pali annak nem köszön által.

Közben harangoznak elsőt, gyönyörűen. Másodikat is gyönyörűen, mintha mennyei angyalok húznák a kötelét.

- No most már mehetünk.

A templom előtt már várták legénytársai, akikkel egyívású volt. Valamennyien bőszájú gyolcsingujjban, százcancú gatyában, félvállra vetett ünnepi dolmányban. Ő is úgy volt öltözve az anyja egy katonalegénynek a dolmányát s pitykés lajbiját szerezte meg kölcsön arra az egy vasárnapra. Csak éppen a kalapot nem kérte. Az van a fiának szebb, amerikai magyar kalap, valamivel nagyobb szélű, de antul pörgébb, és ha nem is árvalányhajás, de a viasz-rózsa is csinos dísz a kalapnak.

A legénytársak örömmel szerbuszoltak vele. Nevették, hogy némelyiket nem ismeri meg.

- Rigó Pesta vagy te? Most mán, hogy rámnézel, megösmerlek pajtás.

Csak Lukács nem volt a legények között. A templom másik sarkán állt a gazdák csoportjában. Bakaruha volt rajta, piros süccbojtos, és úgy szemszögletből mustrálgatta az amerikását. Később meglátta őt Pali is, de amíg háttal állt feléje, nem ismert reá. Elbámult, mikor megfordult: kis zömök legény lett Lukácsból, nálánál fejjel is alacsonyabb.

Diadalmas öröm lobbant meg erre a szívében.

A legények látták, hogyan hegyez a szeme Lukácsra.

- Megismered-e, aki ott áll? - kérdezte az egyik.

S a másik mingyár rácifrázott a kérdésre:

- A legkedvesebb cimborádat?

Rigó Pista nevetett:

- Ha karó volna az ódalára kötve... Egyszerre megismernéd, ha karó vóna az ódalára kötve.

Pali levette a szemét Lukácsról.

- Valami kutyamosó, - felelte megvetőn. - Amerikában szerecsenek mossák a kutyát.

S hogy ezt mondta: *szerecsenek*, megvetőn pökintett.

De a szeme csillogott: örült, hogy így kivághatta az első kártyát.

Tudta, hogy Lukácsnak hamarosan megmegy a szó. Megviszik. Dehát, csak jőjön, merje kérdeni, hogy:

- *Ki a kutyamosó?*

A revolver a zsebében ült.

A legények csodálkozva és becsüléssel néztek reá.

- Fene legény lett ebből a Paliból, - mondta a tekintetük.

Újság volt nekik az is, hogy a kutyát Amerikában szerecsenek mossák. Sohse látott szerecsent egy se, hacsak a városi fűszeres ajtaján nem. Azt se tudták, hogy Amerikában terem a szerecsen, és hogy a szerecsen nem éppen kedvelt fajtája az emberi nemzetségeknak.

Ha nem misére váraoznának ott a templom előtt, bizonyára odakiált valamelyik Lukácsnak: *Gyere hát ide miközénk!* S öt perc nem telik belé, már szembenéz egymással, a két szikrázó szemű puskaporos ágyú.

Így csak nyelték a gyönyörűséget, hogy: *még ma lesz valami!*

- Hallod-e, - szólalt meg aztán Ács Laci, - káplár em mán...

Pali megvetőn legyintett: ha káplár is, őneki nem káplárja.

S az érkezők felé fordult.

Leányok is szállingóztak már. Kettesével, hármásával, a virágok minden színében. De leginkább rózsaszín apró virággal tarkázott fehér szoknya volt rajtuk, s könnyű rojtos selyemkendő simult a keblükhöz. A kezükben csipkés fehér zsebkendő, s benne az imádságos könyv. Könyv mellett egy-két szál szegfű, - fehér szegfű, piros szegfű. Himbálódzva léptek a magassarkú fűzős cipőben, s a szoknyát ugyancsak lengették. Egy-egy csoport belebegése után finom virágszag időzött utánok a levegőben.

De ők persze nem léptek oda a legényekhez, hogy üdvözléjk ők is a megjöttet. Csak loppal és édesen tekintettek reá.

Volt olyan, aki vissza is fordult, mintha valakijét nézné: követi-e? A kezét is a szeméhez emelte. Persze csak azért, hogy megint-fordultában mégjobban megügyíthesse Palit.

A leányok nem beszélnek ma másról a faluban.

És ő is szemlélte őket, s nem is igen kérdezgette: melyik, kicsoda? megismerte őket. De azért négy is volt olyan, akit nem ismert meg.

Egyszer aztán jött egy könnyű karcsú leány az anyjával. Tizenhét éves, most-nyíló bimbó.

Pali csak akkor tekintett rájuk, mikor már odaértek.

Az asszonyt azonnal megismerte kerek képéről, fejfájós szeméről. Csak a járása nehezkesebb. A leány nem hasonlított reá, a leány, az egymásnak emelkedő szemöldökű, nagyszemű leány...

Azt nem kérdezte: kicsoda!

Mintha valami nagy ólomtyúk ült volna a mellére. Milyen szép leány lett a cudarból! Gyerekkorában fokozta a gyűlöletét, hogy olyan piros-alma-képű az a leány. Örült, ha sápadni látta. Most meg szerette volna olyan rútnak látni, mint a varangyos békát, - hogy az Isten akárhová tegye!

A mise folyamán egyre csak őt nézte a kórusról. Nézte keserű érdeklődéssel, bosszankodó csodálkozással.

Csak fölülről látta és csak hátulról, de még úgy is olyan volt az a leány, mint a virágzó mákföldre tévedt liliom.

*

A litániáról zivatarban sietett haza a falu.

De másnap, Péter és Pál ünnepén, tiszta volt az ég. Litánia után kiment ő is a legényekkel a legelő-szélre, Bazsali Mártonék telke alá, ahol nyári vasárnaponként külön játszanak a legények is, leányok is.

A legények bikfagörcsből faragott tekét vetnek fel, és azt célozzatják és találgtják három-négy méter magasságban karnyi kis ütőfákkal.

A leányok a telek másik sarka alatt körbe-keringőznek. Danolva persze. Mert a lányféle még tán álmában is danol. Később aztán a legények is oda elegyednek és együtt cicáznak, vagy más efféle kedves fogósdí játékokkal vigadoznak.

Az anyák ott ülnek a telek oldalában az akácfák árnyékán. Ha netán valamelyik lány nagyobb-sikítana a szokottnál, bizony hazavinnék egyszerre valamennyit.

De ez csak egyszer történt, mióta áll a falu. Akkor is talán csak véletlenül.

Pali gondolkodott, hogy elmenjen-e ő is?

Gyerekkorában mindig áhította, hogy bár ő is nagy volna már: viselhetne pitykés lajbit és játszhatna a legények között. De akkoriban csak az asszonyok közül nézhetné őket. A születése tizenötödik évfordulója előtt senki se ölthet pitykés lajbit: leszaggatnák róla a legények. Most már tizenkilenc is elmúlt.

Gondolkodott.

Végre is kipucoválta kőporral és hamuval a bokszerjét és a jobb zsebébe tette. A revolt is próbálta, hogy beleférne-e a balzsebbe? De kicsi volt a zseb: nem revolnak szabták. Hát, - gondolta, - elég ma még a bokszer is. Ha éppen úgy fordul a sor, majd hazalődül a revoljáért is.

Lukács, azonban nem volt a legények között. Átallotta-e, hogy a vitézi ruhájában tekézzen? vagy melegellette? vagy másutt volt dolga? - Pali nem kérdezte senkitől. A legények hogy őt meglátták, abbahagyták a játékot, és köréje csoportosultak. Lesték minden szavát.

Palinak azonban nem volt beszélgető kedve, csak éppen hogy a kérdésekre válaszolt, röviden, büszkén, de azért vidám szemmel, mint ahogy világgjárt legénynek illik.

- Játsszatok hát, - biztatta őket, - minek hagytátok abba?

- Hát gyere te is, Pali.

- Én nem. Amerikában nem játszanak effélét.

- Hát mit?

- Mindenféle más bolond játékot: lábbal rúgják a labdát, mint a ló. Én nem játszottam ott se.

Tartott tőle, hogy ügyetlenkedik. De talán azért is nem játszott, nehogy hiba essék a pitykés lajbin, kölcsöndolmányon.

Csak állt, szívogatta a kis matrózpipáját, s nézte a játékot.

Olykor a leányokra is tekintgetett.

A szeme mindig Birin akadt meg. Milyen eleven! Milyen karcsú, milyen hajlékony az útálatos! Milyen könnyen leng rajta az a rózsaszín-virágos rövid szoknya. S piros muskátli van a kebelére tűzve, alig domborodó kebelére. A többi mind szegfűt vagy violát tűzött, csak neki van muskátlija.

Az asszonyok ott is körbe vették, maguk közé vonták és mindenfélét kérdeztek arról a csodás Amerikáról, ahol a pénz olyan bőven terem.

És ő szívesen felelgetett.

Tetszett neki, hogy körülötte forog az érdeklődés. Tetszett neki, hogy ő annyi mindent tud és hogy minden szaván csodálkoznak.

- Bizony akkora víz az, Örzse néném, hogy tizennyolc napig az égi nap se lát egyebet, se mikor kel, se mikor nyugszik. Vízből kel ott, vízbe nyugszik le.

S a leányokra pillantott.

Az asszonyok hitetlenül néztek reá:

- Már hogyan merülne a vízbe a nap, te? Hiszen a nap csupa tűz, még olyan messzi-magosrul is ver bennünket a lángja. Nem lehet a Pali!

Pali vállat von.

- Ap pedig úgy van. Láttam. Lehet hogy el is alszik, reggel megin meggyullad. Csakhogy valahogy van. Láttam.

S a lányokra pillantott. (Hogy kacag a cudar!)

S az édes-víg leánykacagásra valami különös kellemes érzés vizsgálott végig a testén.

- Bizony Örzse néném, sok csudát látni ottan. Most mán sárkányon is járnak, gépsárkányon. Olyan fent szállnak, hogy... Még a felhők felett is. Láttam.

No ezt igen kételkedve hitték.

- Mán hogy láttál vóna a felhők fölél? Hisz akkor mán a Boldogságos Szűz Máriát is láttad vóna.

Csak a bíróné bizonyított Pali mellett:

- Hát a gőzkerekű kocsi, vagy ahogy az urak mondják: *zajtómbi*, amilyen a szomszéd faluba van a gerófnak: úgye senkise hitte a faluba, hogy ló nélkül is lehet?

- Hát még ott, - pökintett Pali, - még, az utcát is olyanbúl öntözik.

Úgy fordult, hogy ne lássa azt a leányt.

- Hát az igaz-e, - kérdezte egy asszony, - hogy ott olyan igen magosak a házak? Balog Andris azt mondta, hogy tíszerte magosabbak a tornyunknál.

- Igaz, - bólíntott Pali. - Felhőbontóknak híják azokat a házakat. Igaz. Sokat láttam olyat.

- Dehát akkor hogy jár fel ott a padlásra, aki legalul lakik? Ruhát csak köll szárogatni valahol? Hát a kukoricát, babot hogy hordják föl olyan magosra? Macskának is dolog, hogy olyan padlásra járjon az egerekér.

A kérdés elintézetlen maradt, mert Biri egy leányt űzött a csomóra kötött zsebkendőjével. Az űzött leány feléjük menekült. Biri ott érte utol, alig háromlépésnyire Palitól, s boldog lihegéssel csapkodott reá. Az arca piros volt, a szeme fénylő, a foga hószín. Az a két egymásnak ágaskodó finom szemöldöke... És az az édes nevetése...

Pali káprázó szemmel bámulta.

Ám valami örömkialtozás hallatszik a falu felől. Két cigánygyereket fogott valamelyik legény. Csakhamar hangzik a hegedű-zengés is.

A játékok abbamaradnak, s legények, leányok egybeelegyednek.

Csakhamar nézők gyülekeztek oda a faluból, gyűrű képződött a táncolók körül. Az öreg-asszonyokból alig kettő maradt hallgatónak.

Akkor aztán odaballagott Pali is a táncosokhoz.

Ahogy megyen, a fűben valami piroslik. Megismeri, hogy a muskátlinak egy leszakadt darabja.

Eltaposta.

*

Azon éjjel a leánnyal álmodott.

Azt álmodta, hogy Oroszlán Jutka a táncosok közé vonja.

Nem akart táncolni, de erős a leánykéz: nem lehet szabadulni tőle. S alig kezd táncba: elrökönyödve látja, hogy Jutka helyett Mács Birivel táncol. És Mács Biri odanevet az ő szeme közé. Olyan boldog lihegéssel, olyan pirosan, olyan csillogó tiszta tündérszemmel, miközben előfehérlik a foga piros ajkai közül, mintha gyöngyvirág volna az ajkai között, s a szemöldöke emelkedik.

Pali megrázkódott: Nem, vele nem táncol!

S leesik a leányról a keze, - másikat kap el: Kis-Kovács Esztert, mint ahogy a legények váltogatják olykor a táncosaikat. Mikor összekarolódik Eszterrel, egyszerre megint Mács Biri mosolyog a karjaiban. Minden lány átváltozik, akihez ő ér, Birivé.

- Megbolondultam! - irtózkodik magában.

S ellődül onnan. Csak a szőlőbeli csorgónál áll meg. Lehasal, hogy igyék, mint a kutya.

Mért akar a pocsolyából inni, mikor ott a tiszta forrás a sziklafalban? - a manó tudja.

Álomban történnek efféle ostobaságok.

Lehasal.

Hát lám, a pocsolya tükrében a maga képe is átváltozik a Biri képévé: Biri mosolyog fel a vízből, mint valami vízi tündér, mosolyog Palira azzal a különös hajlású, finom szép szemöldökével.

- Eredj előlem! - hörgi Pali fulladozva.

- Nem lehet, - susogja mosolyogva a leány.

- Eredj!
- Nem lehet: én a te képed vagyok.
- Az én képem?
- Szobád legszebb képe. Szemed legszebb képe. Lelkednek is képe...

Ébredtekor hosszan lógatta a fejét:

- Mit jelenthet ez az álom? Ez a mondás: *A te képed vagyok?* S milyen gyönyörű volt az arca!

A háta bizsergett.

Vajjon, hogy emlékszik az a leány a gyermekkorára?

Mosdás után azonban minden kioszlott az eszéből. Az anyja a község házára nógatta: kilenckor ott lesz a zsidó is.

S megfizették azon a délelőttön minden adósságukat.

*

III.

Másnap megkezdődött az aratás.

Virradatkor már csupa mozgás volt a falu. Fölébredt ő is és a kerítéshez állt: nézte, hogyan indul a világ a miatyánk kenyerének learatására?

Hát csakúgy, mint gyermekkorában.

Komoly emberek és legények lépnek ki a kiskapukon. Csak ing és térdigérő gatyá a ruhájok. A fejükön ócska kalap. A lábukon bocskor vagy csizma. A vállukon kasza, a derekukon fenkő. A hátukon vászontarisznya és egy csomó szalmakötél. A tarisznijában a reggeli kenyér és szalonna. A szalmakötél kévekötésre való.

A férfi-emberek nyomában a nők sietnek.

Őnások korsó van meg sarló. A sarló vasa ronggyal van körültekerve. A karjuk, lábuk szára is fehér gyolccsal, - karszukával, lábszukával.

Mennek az élet nagy munkájára szótlanul, komolyan.

Egyszer csak nyílik Mácsék kapuja is. Mács lép ki rajta, s a nyomában Lukács. Ők is kaszával. Lukács persze nem a bakaruhájában: ingben, gatyában, bocskorban, csakúgy mint mások. Aztán egy fiatal asszony vagy leányféle lebrenni ki, s vele Biri is sarlóval, korsóval. Biri csak a vállán viszi a kendőt, sárga kendőt. S befordulnak a közbe, fel a bürü felé.

Az ég már akkor piroslott. A madarak csivegve ébredtek a harmatos akácfákon. Ittak a harmatból. Nyújtózkodtak, ásítottak, - elröppentek. Lombok és mezők zöld-illatának éltető ereje a hús levegőben. A toronyban a hajnali harangszó kondul és kíséri a szent hang az aratni menőket:

Üdvözlégy Mária!

Pali hosszan nézett utánok, mikor már el is tűntek a házak mögött. Csak egy helyen villant még meg a két Mács két kaszája: a licium-kerítés alatt. De a két nőből nem látszott többé semmi.

Pali nem arat az idén. Az ő gabonájuk feles: Salánkyék vállalták. Azt már visszaalkudni nem lehet. Arra meg nem is gondolt, hogy elmenjen máshova segítőknek. El volt még törődve az út fáradalmaitól. Meg aztán hát nem is tudna ő dolgozni kaszával. Gyerekkorában ugyan próbálgatta, de csak éppen hogy a kert alján kanyarított olykor egy-egy kis füvet. A hét év folyamán nem volt kasza a kezében. Talán már a fogást se tudja.

Csak ebéd után ment ki az anyjával a szőlőjükbe. Már inkább csak a neve szőlő annak a hegynek. Egy egy negyedholdacska az ő szőlők is. A többi kukorica, krumpli, meg az aljban egy kis lucerna, - a tehén kedvéért.

Mentek.

Az anyja kapával, ő csak egy akácról metszett pálcával.

A Csirkés-dűlő előtt mentek el. Mácsék javában arattak.

A rozsot aratták.

Lukács is köztük ingben-gatyában. Biri fején már rajta volt a sárga kendő. A karja meztelenje kifehérlött a karszuka és az ingváll között. Hajladozása könnyű, mint a réti virágé, mikor szél hajlongatja.

Alig húszlépésnyire dolgoztak az úttól. Pali megállt, mintha megragadták volna ott a két bokáját.

Megállt, bámult magafeledten.

Az anyja megrántotta az ingét a karján.

- No!

Mert nem szokták ők Mácsékat nézni. Mindig hallgatva járnak el a Csirkés-dűlő mellett.

Pali felocsudott. Megindult tovább az anyjával.

- Még nézed őket, - pirongatta az asszony. - Tán Amerikában azt is elfeledted...

- Nem, nem feledtem el, - röstelkedett a legény. - De hogyan hogy leány még?

Az anyja egyben megértette, hogy a fiának a leányon állt meg a szeme.

- A majom táncosa? Hászen éretlen még, - felelte megvetően.

S ő is odatekintett.

- Ámbátor, - folytatta, - a télen akadt vóna mán párja: a szomszédfalubeli kéményseprőlegény. Igen nevtük. Hanem most mégis szerencsefüre hágott.

- Hogyhogy?

- Úr veszi el. Csendőr.

- Csendőr?

- Az ám. Mégpeg őrmester, csendőr-őrmester.

Pali nem kérdezett többet. Szótlanul ballagott tovább az anyja mellett, s rá-rá csapott a pálcájával a magasra magzott lósóskára.

Csak a szőlő aljában szólalt meg ismét:

- Csendőrőrmester?

- Az, - felelte kisvártatva az asszony. Húsvétkor hogy itt jártak... Nem hallottad, hogy feltörték itt a bótot a cigányok?

- Hallottam.

- Hát akkor jöttek. Aztán pünkösdkor megint erre jártak. Az őrmester otthagya a társait a kocsmában és ellátogatott Mácsékhoz. Egy pohár vizet kért ott. Másfélóráig itta.

Pali várta, hogy többet is mond az anyja. Az asszonyt azonban nem igen érdekelte az ügy.

- Az idén megdőlt a búza, - mondta egy búzatáblára tekintve, - sok vót rá az esső.

- No és aztán megkérte?

Az asszony csodálkozva tekintett a fiára.

- Még nem, - felelte aztán. - De azóta kétszer is járt náluk. Kőszegi a neve.

Egy ökrös-szekér jött velük szembe. Nyikorgott. Meg volt rakva rozssal. A gazda előtte ballagott.

- Aggyisten, - köszönt az asszonynak.

S elbocsátotta maga mellett az ökreit: a kezét nyújtotta Palinak.

- Hát most mán gazda leszel-e te is? - kérdezte vidáman.

Pali vállat vont. Mosolygott, de csak mintha pénzért mosolyogna.

- Nem tudom még Máté bácsi, nem tudom.

- Hát csak nem mégy vissza Emerókába?

A legény hallgatva nézett a földre. Helyette az anyja felelt:

- Dehogya is megyen. Megjön majd csak az uram is egyszer, aztán megint együtt élünk. Palit megházásítjuk. De majd csak ha az uram is itthon lesz. Ámbátor...

A legény a fejét rázta:

- Arra még ráérünk.

Az ökrösszekér lassan és nyikorgó kerekkel közeledett a kisárok hídjához. Máté gazda sebtben elbúcsúzott, és futásnak lódult a szekere után.

- Csáli hó!

- Pedig, - mondta az asszony, - mán én ki is választottam vóna egy neked valót.

- Kit?

- Boczonádi Veront.

A legénynek elnyílt a szeme:

- Veront? Hát leány még?

- Leány. Kérték vóna pedig mán, de a Jézus tudja kire várnak ezek a mai lányok? Téged talán elfogad. Pénze van. Háza is van. És se anyós, se após. Nem láttad még?

- Nem.

- A papnál szógál. Mióta csak árvaságra jutott, ott szógál. Mer a papunk igen jó ember: gyámolítja az árvát, a beteget. Még a cigányoknak is pénzt ad, ha betegek: - *Neszték orvosra, orvosságra*. Nincs is neki pénze soha. Még kocsit, lovat se tart. Hát ott szógál Veron. Másfélezer koronája van az árvaszéknél. A házáért nyolcvan korona bért fizetnek. Tetszeni fog neked. Kicsit vékony-csontú, de azért jó dógos. Jámbor mint a bárány. Vasárnap délután áthívatnám valami szesszel Bokor sógorékho. Nézd meg.

A csörgőhöz érkeztek, Bábonyiéknak a parlagja alá. Onnan már csak két szőlő mellett kell elhaladniok, s benne vannak a maguk szőlejében. A vén cseresnyefa ott áll a sarkán, mint valami őr. Fehéres-szürke törzsén valami tarisznya lóg.

- Ráérünk még, - mondta Pali.

A csörgő pocsolyájából verebek röpöntek föl. Az árnyék hűvöse ott a vizes partoldalban kellemesen érintette őket.

Pali megállt. Nézett.

A csorgót nézte. A vörhenyeges szürke sziklaköveket. Mennyivel kisebbek, mint ahogy emlékezett rájuk! A víz is sokkal alacsonyabban csorongál az alsó nagy kőnek a válláról, de most is csakolyan kisujjni vékonyan. Gyermekkorában a feje magasságában csorgott elő a víz, most derékig érő magasságban. A borostyán azonban több most oldalaslag. A pocséta csakúgy ott van most is, s benne az öt-hat kő.

Pali átlépkedett a köveken, s begyűrte a kalapja tetejét: oda tartotta a csorgó alá.

*

Tán harmadnapra Pali maga ment ki reggel a kapával. Mindig van ott töltsögetni való: hol krumpli, hol kukorica. A bakhátaikon a répa.

Későcskén indult, mert az ég felhős volt, s essőre komolyodó. Azonban az esső késett.

- Kimegyek, - mondta az anyjának, - nem lesz ebből nagy esső, ha esik is.

S indult.

Előtte való nap beszéltek a faluban, hogy a korona örökösét meggyilkolták a szerbek, s hogy akárki meglássa háború lesz ebből. A kocsmáros zsidó újságolta a hírt. Dehát igaz-e vagy se? Sokan nem hitték. Pali azon gondolkodott, hogy ha háború lenne, eladja a földet, házat: viszi az anyját is Amerikába. Ott vesznek aztán majd házat és földet, - olyan helyen, ahol nincsen kocsmá.

Ekközben kiér a faluból.

Ahogy föltekint, egy fehérchselédet lát. Befelegyekszik a mezőről a fehérchseléd.

Nem ismerte meg, hogy kicsoda, mint valaha kétezer lépésről is. Aztánhát aratás idején a lányok is kendőt kötnek. Karjukat, lábuk szárát gyors karszuka lábszuka földi.

Fel-felillantott: ki lehet? Bizonyosan leány, mert vékony.

Hátha Biri?

S a vér az arcába szállott.

Nem lehet más, csak Biri. Onnan jön a Csirkés-dűlő felől. Milyen könnyű a járása! Akár a víz színén is járhatna, mint a molnárka-bogár.

A leány arcát elfödte, árnyékolta a könnyű citromszín kendő. De hogy közeledtében föltekintett, előtűnt az arca, szemöldöke.

S akkor Pali arcát elhagyta még az a csekély vér is, amelyik ott szokott ülni.

Csak nézte-nézte a kalapszél alól, hogyan aprózza a járást: pirosas rövid szoknyája hogyan lebeg. Bocskorban van, mivelhogy aratásról jön. A karja könyéken fölül meztelen. Derékon fölül csak ing van rajta, s a karcsúsága abban a vékony ingben méginkább előjátsszik.

Vajjon miért hagyta ott a munkát?

Tán az apja küldte be dohányért? Délben kell az igen.

Vagy hogy a pipája eltörött? Nincs pihenése, ha nem gyújthat pipára.

Vagy hogy az anyja nem tudja kivinni az ebédet? Nehézkes járású már az anyja.

Melyik ok hozza haza Birit? Vajjon megismerte-e Biri is őt? Bizonyára megismerte.

De hogyan nem fél?

Visszapillantott, hogy talán mögötte jön valaki? s azt is látja a leány? s azért közeleg oly bátran?

De senki.

Még csak libapásztorok se játszanak arrafelé. Egy kecske legel csak az árokparton. Fához van kötve valami fehér szatyinggal.

A nagyárok felé közeledtek mind a ketten, a Pogányfordító felé. De nem a hídnak, csak a bürünek. Egy ott ledöntött vén akácfa most a bürü. A régi kettős volt: elkorhadt, vagy a víz vitte el. Az újnak a tetejét laposra faragták. Részeg ember bizony nem is mehetne át rajta, olyan keskeny.

A leány láttára gyerekkori emlékek mozdultak elő Paliban. Hogyan várta volna akkor, szinte sisteregve. Hogyan hőkölt volna vissza a leány! Hogyan kanyarodott volna vissza el a nagy-hídnak, - a majom táncosa.

Biri jött.

Pali állt. Állt a bürü végén. Várta, hogy a leány odaérkezzen, átkeljen.

Állt komoran.

Az volt a szándéka, hogy nem néz reá. De félvállról látta, hogy a leány meglassúdik a bürühöz közeledve: bizonyosan attól tart, hogy mikor ő a bürü túlsó végére lép, akkor toppan rá Pali is a másik végére, s középen... Mint valamikor.

Röstellte, hogy a leány ilyet gondolhat felőle, s már mozdult volna is. De csak állton maradt.

A napfényben szinte rengett a júliusi levegő. Egy aprólégy-dandár halk zengéssel táncolt el előtte. A fűre feketén rajzolódott az árnyék.

A leány rálépett a bürüre, és sietve közeledett.

Pali akkor megröstellte, hogy félrenéz. Mért ne is nézzen szembe? Ellenséggel szembe szokás nézni: szembe bátran, megvetőn.

S fölemelte a fejét: ránézett a lányra, - bátran, megvetőn.

A lány csak a bürüre nézett, hogy el ne hibázza a lépést. Az arcán nem látszott semmi izgalom. Csak piros volt a nap hevétől, s kissé megbarnult az arca alsó fele a naptól. A keze feje méginkább. Csak az ingváll alatt fehérlett a bőre. A kebleckéje domborúbb volt, mint vasárnap. Az ing ott nem vetett ráncot.

Hogy odaért Palihoz, rápillintett.

Némi aggodalommal pillintett rá, s fekete szemének tiszta szépségével.

A nézésük egy villanatra találkozott. Pali úgy érezte, mintha valami sugár nyilallta volna lelken.

S a leány elsuhogott mellette köszönéstelen, szótlanul.

*

Vasárnapra virradólag zivatar vonult át a falun. Villámlott, dörgött, zuhogott-löcsögött a zápor. A víz még reggel is csöpög-dögélt a nádtetőről, és az úton is hosszú ezüst-rudakként csillogott a kerékvágásokban.

Palinak volt már maga dolmánya. Hazai kalapja is, árvalányhajjas. Rámás csizmája olyan remekbe készült, hogy azt lehetett volna vélni, megzendülne, ha összenyomnák, mint a harmonika. Pillantgatott is rája gyakran.

Még csak nád-pálcája nem volt.

A legények azelőtt ólmosgombú sárga-pálcával jártak, az következett divatba a fokos után. De míg ő Amerikában távolkodott, a csendőrség elszedte az ólmos pálcákat, és csak spanyolnádat engedett meg. Az nem volt még Palinak.

Elindult hát még harangszó előtt a boltba.

Az út a házak mellett csak vékonyan volt sáros. Az akác-fák lombja még mindenfelé hajlott a vízgyöngyök terhétől. Nap sütött. A kacsák nagy kedvvel bukdácsoltak az út árka szennyes vizében. A fecskék fekete nyilakként csapongtak az út fölött.

A bolt jó távolacsán volt tőlük, a piacon. Pali jobbra-balra köszönt. Meg is állt néhol egy szóra.

Az öreg Oroszlán takács is künn pipázott már a kerítésén könyökölve.

Az is megszólította.

- Hova ilyen korán, Kolompos utazója?

Ahogy megáll egy szóra, s visszapillant a faluvég felé, látja, hogy három csendőr érkezik a faluba. Lépegetnek a házak mellett.

Elöl egy cincérbajszú őrmester. A nyomában két zömök közcsendőr. A kakastoll-bokréta zöldben villog a napfényben.

Palinak a szeme ráragadt arra az elől-lépkedőre. Nyúlánk termetű ember volt, harminc éves forma, szögletes vállú, hegyes járású. A gombjai aranyosan ragyogtak, minden második lépésnél oldalt tekintett. Mácséknak a házára.

Mikor odaértek, meg is állott. Mondott valamit a két legénynek. A két legény szalutált, tovább haladt. Az őrmester megsimította a bajuszát, s közben lerugdosta a sarat a lábáról. Benyitott a kiskapun.

Pali csak nézte.

Abban a nézésében látta, hogy Mácséknak a kiskertje mennyivel virágosabb, mint gyerekkorában volt. A szögleten szinte az utcára hajlik ki egy nagy labdarózsa-bokor, s az ablakokból muskátli piroslik ki, - mind a két ablakból.

Otthagytá a takácsot, és kedvetlenül cammogott tovább, befelé.

- Mi közöm vele! - morogta. - Mi közöm vele!

Egy asszony sietett a bolt felől. Már ünnepien volt öltözve, csak a lábán volt még papucs. Anyai szemmel nézett Palira:

- Hová ilyen korán, Pali?

Pali csak köszönt. Nem felelt.

S hogy egy másik asszony is közeledett, áttért előle a túlsó házsorra.

Már közel volt akkor a bolthoz, s egy leányt látott kiperdülni onnan.

Biri volt.

A cipőjét óvatosan szedegetve lépegetett a házak mellett. A jobb kezében valami bolti vétel volt fahéjszín papiros-csuklyában. Balkezevel a szoknyáját fogta, nehogy hozzáérjen valamelyik vizes kerítéshez.

S meg-megállt. Kereste a lépést.

Pali fült, zuborgott belől, mint a hajó-kazán. Mikorra a leányhoz ért, a gőz már majdnem szétvetette.

- Siess hát! - lobbant rá, mintha láng csapna ki a torkán. - A csendőröd mán vár!

S mintha tüzes lávaként öklött volna ki a száján ez a szó: *csendőröd*.

A leány megrökkent. A szeme ijedten nyílt Palira. Az arcából elszállt a vér.

S hogy az arca már megbarnult a naptól, abban a percben csúnya volt.

A legény megvetőn sunyorított reá, s ellépett mellette, - a sárban.

*

Litánia után az anyja megvárta a templomajtóban.

- Gyere, - mondotta, - János sógorékho.

Pali kullogott engedelmesen, mogorván, mint a pórázon vezetett medve. El is felejtette már, hogy mért hívta oda az anyja. Csak mikor a Veron leány is belépett, akkor eszmélt reá.

Két kisebb leánya volt a sógornak, azok hívták magukkal Veront.

A leány halványkék kartonba volt öltözve, s réklibe. A szoknyája nem vetett olyan harangformát, mint a falubeli leányoké. A haját azonban úgy fésülte. A cipője is olyan fűzős volt és olyan formátlan. A kezében is a szokásos csipkés szélű fehér kendőcske.

Hogy meglátta a legényt is, elpirult. Félrehúzódott a lányokkal a kemencepatkára.

- Meleg van itt, - mondta halkán.

S pislogva hallgatta a beszélgetést.

Beszélgettek ott Amerikáról, szerencsepróbákról, termésről, hordásról, meg a nagy adóról.

A leányok hallgattak.

Pali odapillantott rájuk egykedvűen, s Veronra nem valami érdeklődéssel.

Pedig csinoska leány volt, kisasszonyosan fehér-képű és kékszemű, noha vállban gyenge. A homlokán most is olyan csepűcsomó a haja. A keze is kicsiny, nem parasztos. S a nap őt nem barnította meg, csak néhány szeplőcskét hintett az orra köré. Ahogy nagyszemérmétesen ráleskelt Palira, látszott rajta, hogy nem rázná ki a legényt a törülő-ronggyal.

- Milyen gombja van Veronnak! - fakadt örvendő csodálkozásra az egyik leányka. - Hol vetted? A városban vetted-e?

A két öregasszony is legott fölkelte és bámulta a makk-kopáncs forma gyöngyház rékli-gombot.

- Szakácsné tésasszonyomtúl kaptam, - felelte Veron boldogan. - Egy fehér-bársony reklíjéről való. Nekem adta.

S akkor a szakács-asszonyra fordult a szó:

- Mi baja lehet, amit orvos se tud meggyógyítani?

Veronnak szintén megeredt a szava. Elmondta, hogy a vékonyát fájdtja olykor a szakács-asszony, és hogy a főúr vesebajnak véli a betegséget. De a doktor úr mást mond.

- A geróf úr orvosa is vót mán ideát: igen körülvizsgálta, de csak diákul mondta meg a tésasszonyom bajját a főúrnak. Most mán csak ül a tésasszony a pórhert mellett és csak diktál, hogy ezt csináld, így csináld. A mai ebédet is én főztem.

És szemérmesen pillogott.

Palira is rápillantott.

- Pedig nehéz ott a főzés. Olyan mindenféle úri ételleket esznek ottan... Rizskokkot meg apróra vagdalt gyzisznóhúst marhavelővel elegyesen. Májat is, bele. Szitán kell átspaszatolni a májat. Az ám. Gombócformára kell kikerekíteni. De a májat csak a lébe keverjük, fakanállal. Csak úgy: nyersen.

- Meg nem enném, - mondta János sógor.

És pökött a pipa mellől.

- Pedig igen jó, - bizonyozott Veron, - igen jó. Az úri ételek mind igen jók, finomak, csakhogy árosak.

S amíg beszélt, a csipkés kendőcskáját babrálta. Az arca oldalt hajlott, s Palinak akkor a leány gyermekkori arca ötlött elő az emlékezetében: mikor Veron úgy írt, hogy a nyelvét is arra mozdította, amerre a tollát.

- Hát Amerikáról nem kérdezel-e - bökte oda vállról.

De azért a szeme ráhegyeződött.

A leány elpirult:

- Mit kérdezzek?

- Hát van tán ott ismerősöd?

A leánynak még a füle is elpirosodott.

- Ki vóna? - röstelkedett, - ki vóna?

S maga elé pillogott:

- Ki vóna?

- Hát... falubeliek. Legény is van köztük. A lányok leginkább a legényeket kérdezik.

Veron szinte beleizzadt már a pirosodásba.

- Nincs olyan legény ott, nincs, - szabadkozott, a kendője csipkáját szinte szaggatva, - máshol sincs...

S a szeme csupa könyörgés volt és kíváncsiság.

- Hát annál jobb, - felelte Pali vállat vonva. - Mert igazis, hogy nincs odaki több legény tőlünk, csak egy. Ap pedig csak ötven esztendő múlva fordul haza. Így mondta.

Veron nézett. A pirosságot mintha lefűjták volna az arcáról, füléről. Valami holt szín ült a helyébe.

Nézett, mint a jégbe-fagyott ponty.

S a szobába néhány percnyi csend telepedett. Az óra halkan tiktakkolt.

Az utcáról gyerekkialtás hangzott:

- Ni, milyen magosan száll!

Aztán a sógor szólalt meg:

- Megint itt jártak ma a csöndőrök. Vagy hogy még itt is vannak.

Arra aztán Palit hagyta el a piros.

- Az ám, - szólt rá az anyja, - a Mács-lány. No onnan ugyan nem kerül a csöndőr úrnak pulitéros húmi meg rizskokknak tányér, meg paszatos gombóc.

- Meg nem enném, - rázta a fejét János sógor.

- De aszongyák, - tódította a sógorasszony, - igen ragad a székhő az a csöndőr.

- No nagy szerencse, - bólított a pipa mellett a sógor. - A csöndőr: úr. Úr lesz a veje Mácsnak.

A sógorasszony elmosolyodott:

- Hogyan áll majd a kalap azon a majom táncosán? Úri ruha... Tán még kesztyűt is húz... El nem képzelhetem, hogyan...

Veron is megszólalt:

- Sehogyan.

Színehagyott volt még, s látszott rajta, hogy szabadulni óhajt a lidércnyomástól.

- Sehogyan, - mondta élénken, - Birinek nem kell.

A két asszony egyszerre ráfordult:

- Nem kell?

Veron a fejét rázta:

- Nem. Teljes délelőtt nálunk ült a konyhán. Azt mondta: azért nem megy haza, mer ott a csöndőr.

Palinak megcsillant a szeme. Tetszéssel nézett Veronra, mintha abban a percben valami csodaképpen megszépült volna Veron. Még kezét is szorította vele búcsúzáskor, mint Amerikában szokták. Mert bizony itthon csak oltárnál szorít kezét a nyilvánosság előtt a legény a lánnyal.

Mikor hazafelé ment az anyjával, vidáman köszönetet mindenfelé.

- No, hogy tetszik? - kérdezte az anyja.

Palinak Mácsék házán bolygott a szeme, pedig még tíz ház választotta el őket. Az anyja kérdésére megállt, és rábámult a házra.

A csöndőrőrmester lépett ki onnan, s vele Lukács a pirosbojtos bakaruhában. Mögöttük Mács jelent meg, s barátságos kézszorítással búcsúzott a vendégtől.

Hát mégis! Eddig ott ült e? Ott is ebédelt talán? Vagy csak délután ment el megint?

A csöndőr nagy barátságosan lépked Lukáccsal feléjük a túlsó soron. Szivaroznak mind a ketten. Hova mennek? Bizonyosan a kocsmába.

- Hogy tetszik neked Veron? - faggatta Palit az anyja.

- Sehogyan, - böffent meg borult szemmel Pali.

- Sehogyan? Jó lány, szép lány...

- Nem nekem való.

S a szeme rá-rávillant a túlnan ballagó kettőre.

Lukács feszülő mellel lépked, lépked a nagy bakancsban.

Az őrmester a földet vizsgálja. Látszik rajtuk, hogy bort ittak, mert mind a kettőnek piros a képe.

Lukács most elkíséri a vendéget a kocsmáig. A vendég be fogja hívni, hogy viszonzza a bort. Lukács majd kissé vonakodik, aztán mégis csak bemegy...

Pali nézte sötéten mind a kettőt.

Az anyja is hallgatott. Nem értette, hogy a fiának mi nem tetszik Veronban? Hát kissé finnyás, az igaz, úri módra szokott. A paszatos gombóc... bár ne említette volna azt a paszatos gombócot.

Közben hazaérkeztek.

Az anya kivette a házkulcsot az ölfák közül, s bement a házba.

Pali künn maradt. Lement a kertbe, s föl-alá taposta az utat a káposzta között. Meg-megállt, s bámulta hol a hagymaágyat, hol a szilvafatövét, mintha attól tartana, hogy a föld megnyílik előtte.

Negyedóra múltán ő is belépett.

- Tíz koronát adjon ide, édesanyám.

Következett a *minek?* és egypár *talán*...

De Pali nem felelt. Míg az anyja vetkőzödött, átment a belső házba, s levette a mestergerendáról a revolverét. Lefújta róla a port. Beletette a dolmánya zsebébe.

- Tíz koronát...

Az asszony nem szólt többet. Elvégre a fia szerzeménye, és jó a fiú, derék és okos. Benyúlt a ládába. Kilencszáz korona hever ott egy rozsdafoltos bádogszelencében. A télre tartogatják, hogy akkor majd lovat, kocsit vesznek. Két südőt már vettek. Nem akarta kedvét szegni a fiának.

- Nesze de visszahozd.

Pali sötét szemmel indul. Minden lépésével mintha szeget nyomna a földbe.

A túlsó soron egy bozontos szőrű fehér kutya megvakkan rá a kapu előtt. Pali tudja hogy nem fog az a kutya átrohanni onnan az innenső sorra. Csak kutya, hát ugat szokásból, s egyre hangosabban, míg csak el nem halad. Mégis bosszúsan pillant szét a földön, és egy cipónyi követ kap fel. Az eb arra tűzzel-lánggal ugat és várakozón reng a négy lábán, hogy idejekorán ugorhasson félre a kő elől.

Pali dühös erővel sújtotta rá a követ. A kutyát nem találta el, de a kő olyan erővel duhant a kapuhoz, hogy majd betörte.

Ebbe az erőpróbába belerándult a válla, s mégis némi jó érzést keltett benne.

Mit fog cselekedni, most már a kocsmában? nem tudta. Csak annyit tudott, hogy a legénytársainak egy része ott ül már, s hogy ott ül valahol az őrmester is. Hát lehet az az őrmester akárhány likra húzott nadrágszíjjas Vitéz János, de ő megmutatja ma, azt a hét csillagát! hogy Amerikában mi a szokás! Neki is, Lukácsnak is!

S betoppant.

Az ajtót úgy belökte, hogy szinte visszarúgódott a faltól.

Mingyár az első szétpillantásban látta, hogy az ivóban csak egy az asztal. Hosszú, nehéz asztal. Egyik végén ül az őrmester s mellette belől Lukács, kívül a két közcsendőr. A puskájok a sarokban. Az asztal másik végén vagy öt legény: Rigó Pesta, Ács Laci s a többi cimbora. Középen, se a falnál, se kívül nem ül senki.

Nem köszönt.

Szándékosan nem köszönt. Várta, hogy az őrmester megszólal: *Micsoda barom tévedt ide be?* Arra aztán majd ő odalép, éshát a jobb kezét mingyár a dolmánya zsebébe dugja, a revolverre. S mond valamit, ami jön.

- Alább uram! Amerikai polgár vagyok én!

Mondja, ahogy jön.

Az őrmester erre... ahogy a csendőrök szoktak... Csak azt várja ő. A felét se kapja el. Akkor aztán a törvény előtt meg van a mentség: *maga védelmére cselekedett.*

Mindezt már az úton meghányta-vetette, elkészítette. A dolmányát is magára öltötte kint a kocsmá előtt, hogy könnyebb legyen a zsebbe-nyúlás. A legények tanúi lesznek, hogy *nem ő kezdte.*

Az őrmester azonban csak éppen hogy rápillantott. Szótlanul ültek ott mind a négyen az áporodott borszagban, dohányszagban egy üres literes palack mellett. Szivaroztak mind a négyen, s bámulták a szivarjuk füstjét, mintha aznap érkezett volna át Amerikából a dohányzás találmánya.

Lukácsnak az arca vörös volt, mint aki meleg fürdőből jött ki. Az őrmesteré már nem volt vörös, hanem fakó, mint aki hideg fürdőből jött ki.

A kocsmáros az ablaknál ült, és újságot olvasott, amelyen nagy fekete betűkkel állt ez a szó: VILÁG. Az ivóban olyan csend volt, hogy a legyek zümmögését lehetett hallani.

Az asztal túlsó végén az öt legény csak mint öt zsák. Bizonyára a csendőrök iránt való tekintetből viselkedtek olyan hallgatagon. Előttük azonban nem literes palack állott, hanem a szokott félliteres nyakas üvegek.

Pali betoppánására a legények megvidámultak.

- Szerbusz amerikás!

Öt kéz nyúlt egyszerre a keze szorítására, s az asztalfőn ülő Rigó Pesta legott megtörülte az inge ujjában a maga palackját, - már csak fölül persze. A többi is nyújtotta, koppantotta eléje.

Palinak az volt az első szétpillantásában a szándéka, hogy középre ül. Se egyik csoporthoz, se a másikhoz, hanem középre a kettő közé. De a szíves mozdulatokra mégiscsak oda kellett telepednie a legényekhez, s mégcsak nem is szélről, mert a két belőlülő beljebb húzódott, s Palinak Rigó Pesta mellett nyitottak helyet.

No úgy is jó: onnan is át lehet majd vakkantani.

Ivott egy kortyot a Rigó borából. A kocsmáros fölkelt már és vitte neki is a bort, épp olyan bort, épp olyan nyakas üvegben.

- Isten hozta Kelesse úr, - nyájaskodott vele.

S a szeme tán arra való gondolatból vidámulat meg, hogy az ifjú Kelesse az öregnek a helyére fog járni.

Pali megpillogatta az *úr* szót. Jólesett neki ott és épp akkor. Ült mint a gyertyaszál. Koccintott a legényekkel. Jól meghúzta az üveget. Aztán kettőt hármát szippantott a szivarjából, s az ellenséges csoportra nézett, - mintha csak most látná, hogy mások is vannak.

Egyikük se ügyelt onnan reá. Lukács vörös képpel szívta a szivarját. Látszott azonban a szeme forgásán, hogy ha a csendőrök ott nem volnának, nem idegenkedne attól, hogy Amerikát leszámoltassa Európával.

Pali ezt várta is.

Inkább meglepte az őrmester látása. A megeszlek-bajszú vitéz szinte fontyorodottan ült ott az asztalfőn. A szeme bágyadt volt, mint a mételybe szomorodott birkáé. A félbajusza lelógott. Az arcán vénség látszott és szomorúság. Lehetett harmincöt éves. Ahogy félkönyéken bámult maga elé az asztalra, a keze szárának a vékonysága szembeötlő volt. Ha fényképen látja valaki, azt mondja rá: valami szabólegény, aki műkedvelői színjátékban csendőrt játszik.

A két másik csendőr egészséges, markos, népfia. De azon a kettőn is unalom látszott, mintha hivatali munkának volna rájuk osztva, hogy ott üljenek. Igaz, hogy a bor is olyan volt, hogy Noé az olyanért nem ültetett volna szőlőt, hanem még azt is kivágta volna, amit vadon talált.

- Hát bizony, - szólalt meg Lukács, - valami beszélgetésbe öltve új fonalat, - nálunk se tejfel. De aszongyák máshol jobb. Máshol még egy katona se likasztotta át a mellét a kaszárnya mián.

Az egyik közcsendőr szólott rá csak vélekedésképpen:

- Amilyen az ezredes...

A másik közcsendőr ásított.

Az őrmester megegyenesítette a derekát és fölkelt. Vele együtt a két közlegény is. Mind a hárman meghúzgálták a kabátjuk alját, hogy buggyosan ne éktelenkedjen az övszíj fölött.

Lukács is fölkelt.

Az őrmester a sarokba dobta a szivarja csutakját, és a kezét nyújtotta Lukácsnak.

- No Isten áldja meg Lukács. Köszönöm a szíves barátságát. Ha letelik az ideje, aztán közénk akar lépni, csak nekem szóljon.

A kocsmárosnak csak félvállról bólintott.

- Isten áldja meg őrmester úr, - felelte Lukács.

- Alászolgája, - hajlongott a kocsmáros.

A három csendőr a vállára vetette a puskáját. Kiballagtak az ivóból.

Lukács is utánok.

Pali félszeggel az ajtót nézte. Várta, hogy Lukács visszatér. Gondolkodott, hogy ugyan hogy kezdi majd? És hogy ő mit reccsent reá? Voltaképpen nem volt már ingerült Lukács iránt, s az őrmester iránt is enyhült a gőze. Igaz lehet amit Veron mondott.

A legények beszélgetése megindult, mint a malom, mikor felvonják a zsilipet!

- Hé Dolfi! - kiáltotta vígan Rigó Pista.

S kopogott az üres üveggel az asztalon.

Pali oda-odapillantott az ajtóra.

- Mit beszélgettek? - tudakolta félvállról.

- Csak Lukács beszélt egyet-mást, - felelték a legények, - hogy jobb a temetőbe, mint náluk a kaszárnyába.

- Hát az őrmester?

- Az nem igen beszélt. Csak sóhajtozott.

Rigó nevetett:

- Aligha kell annak a majom táncosának.

Pali megpillogatta a megjegyzést, de nem szólt. Lesett oldalt az ajtóra.

- Mán aligha, - mondta Ács Laci, (tekefejű és bikanyakú fiú,) - kétszer is ott járt ma.

A három másik csak pipázott. Vékonyabbak és fiatalabbak voltak valamivel, de mind az öten közel a katonasorhoz. Pipáztak, pökedeztek, gondolkodtak.

- Mit tudod te? - szólalt meg a harmadik, Sós Jancsi. (Bajusztalan és kiálló pofacsontú siheder.) - Ha kétszer is ott járt, nem ültették gerebenre. Azt gondolom én, hogy pénzt tudakolt a csöndér, azér felhődzött úgy a feje.

S tovább-fonták a beszélgetést.

- Lehet ott pénz is.

- No nem vékával.

- Öt hold szakad rá.

- De mikor?

- Ád arra a zsidó.

- Abba Lukácsnak is van szava.

Pali az ajtóra pillantott.

A kocsmáros újságot olvasott a söntés mellett az ablaknál. A vagyoni kérdésekre kiemelte a fülét az újságból, s megszólalt:

- A csendőr úr kilép, ha neki lesz adva a leány. Késes ipart üz. Az jobb üzlet.

A legények szinte egyszerre fordultak reá:

- Hát neki-adják?

A zsidó vállat vont:

- Én nem tudok semmit. Csak a közlegényektől hallottam. Késes a mestersége. Leveti a csendőrruhát. Semmit se tudok többet.

S a lába közé eresztette a pipáját és tovább olvasott.

Rigó megcsapta az asztalt:

- A hiszekegyit annak a majom táncosának: ha el tanálja venni, hát szóba se áll velünk.
- Tésasszony lesz.
- Penicilusné tésasszony.
- Megtanálta a majmát - röhögött Rigó.

Pali megmoccan:

- Ne mondjátok már annyiszor *majom táncosának*. Tudjátok, hogy én hogy vagyok velök, de Amerikába leányra nem mondanak csúfszót. Ellenség se mond csúfszót.

A legények Rigóra néztek, hogy mit koppant erre?

Hát Rigónak meg is meredt egy percre a szeme.

- Amerikában, - mondta a félvállán rántva, - itt nincs Amerika.

Pali lepöccintette a hamut a szivarjáról:

- Ahol én vagyok, ott Amerika is van, - felelte keményen.

A legények elképedtek.

A zsidó felnézett az újságjából.

Pali megérezte a levegőváltozást. Szétpillantott rajtuk, és valamivel barátságosabban folytatta:

- Nem azért mondom... Hanem iszen tudjátok, hogy Amerikában sok mindent tanulhatunk. Én ott azt tanultam, hogy leánynak *ne-bántsd* a neve. Mer a leány nem védelmezheti magát. Szerbusztok.

S Rigó elé koppantotta a palackját annak jeléül, hogy nem akar beléjekötni.

Hát a Rigó fiú ivott is belőle, de mégis nem hagyta semmibe a szót:

- Van bátyja a lánynak: megfelellhet érte.
- Hászen arra várok én, - fakadt ki Pali. - Hát mér nem gyön vissza?

A legénytársaknak egyszerre megvilágosodott, hogy mért hányja Pali a fejét? Hosszú kortyokban ittak a borból, és becsülön néztek az amerikásra.

Zsidó fiúcska dugta be a fejét az ajtón:

- Papa... Megjöttek a grammofon-lemezek.

A kocsmáros fölkel és kisietett.

- Lukáccsal mernél te? - szólalt meg Rigó.

S hegyezte a szemét. Rámarkolt Palinak a karjára.

A fejét rázta.

Pali megbotránkozva nézett reá:

- Mit rázod azt a tököt a nyakadon? Nem a vastagság az erő. A szíj vékonyabb a kötélnél, de igaz-e erősebb? A derót vékonyabb a szíjnál is, de mindennél erősebb. Aztán én nagyobb is vagyok...

Rigó a fejét rázta:

- Ha szíj vagy is, derót vagy is, azért csak egy vagy. Mánpedig Lukács nem egy.

- Nem egy?

- Nem-nem.

- Hát hány?

- Kettő.

- Kettő?

- Az. Mer egyik ű, a másik a bagnetja, aki az ódalán fityeg. He.

A legények nevettek.

Pali komoly maradt. Szinte méltóságosan pökött a szivarja mellől:

- Hát én meg hét vagyok.

- Hét?

- Hét. Öttel több.

S kifeszítette a mellét. Rácsapott a tenyerével.

- Ihol van egy e.

- Jó, jó, hát azt látjuk.

- Ha en nem ölég, itt a másik.

S az asztalra koppantotta a bokszertjét.

Aztán körülpillantott, hogy a zsidó bent van-e? Még nem tért vissza. Hát diadalmasan folytatta:

- Ez se ölég? itt van még öt.

S kivette a revolverét is. Körülkanyarította az orruk alatt.

- Tedd el a fenébe, - mondták elhökölve.

S elhülten pillogtak Palira, s a kurtafurcsa szerszámjára.

Revolverre nem volt szabadsága a faluban senkinek. Bokszert meg sohse láttak. Érdeklődéssel forgatták.

- Mi ez?

- Hiába mondom meg, - felelte Pali büszke vállvonással. - Mestersége van ennek, amerikai.

S eltette a bokszert is.

- Hát azt a revolt mutasd. Durrants vele egyet no: hadd lássuk.

- Majd ha köll. Ez nem olyan patron, mint a hazai. Öt patron: öt halál. Drága is. Nem mulatságra való.

A házban náthás trombitahang szólalt meg: kocsmároséknak a grammofonja. Recsegve és pöfögve fújt valami idegen nótát.

- Fene ezt a nyekergő ládát - mosolygott Pali, - hát mán itt is van?

S hogy a kocsmáros belépett, kivette a tíz koronását:

- Mára Amerika fizet.

Másnap már minden legény tudta a faluban, hogy Pali hét ember. Csak Lukács nem tudta: még azon éjjel átment többedmagával a szomszéd faluba a grófhoz a részes aratókkal. Van még vagy három hete: pénzt fordít rajta.

IV.

Pali azokon a heteken úgy járt-kelt, mintha az orrát vesztette volna el, s azt keresné. Ami kevés munka volt a háznál, a szőlőben, elvégezte, de még se kocsija, se lova, - aratás idején ki ad el kocsit, lovat? - nem találta helyét a világban.

Éjjel-nappal az a leány foglalkoztatta az elméjét.

Ha nem látta, kereste.

Ha látta, kerülte.

Az övé nem lehet. Az a gondolat meg, hogy a másé lesz, úgy rágta a szívét, mint valami láthatatlan éhfarkas.

Már reggel, hogy a mindennapi kis tüzelőfát aprogatta, el-eldobta a fejszét, s ki-kiállott a kapuba. Leste Mácsék kapuját: mikor nyílik?

Ha Biri vízért ment, vagy a boltba, mintha egy láthatatlan kéz meglökte volna:

- Fogd a kalapod!

Mintha egy másik nagy, erős kéz kilódította volna az utcára. Mintha egy harmadik erős kéz utána lökte volna Birinek.

S ő csak kullogott Biri után szomorú-engedelmesen.

Egyszer aztán arra kezdett, hogy útjába fordult. Ha alulról jött a leány, ő fölülről került, úgy indult eléje. Ha fölülről jött a leány, ő alulról igazította eléje a vitorláit. De valami gonosz ördög mindig rákésztette, hogy találkozzon vele, amikor csak meglátta a szoknyáját.

A leány minderről nem tudott semmit: mindig olyan egykedvűen járt el mellette, akárcsak egy kiszáradt akácfa mellett.

Lányok köszönni szoktak a legénynek, sőt néha a legények is a lányoknak. Aztán következik:

- Hova Böske?

Amire a lány csak szemérmes tovább-lebbentében válaszolhat.

S meg is lehet állítani a leányt - egy percre, - ha éppen a lány is azt óhajtja.

- Egy szóra, kedves! Ne szaladj úgy tülem!

S más mindenféle nyájas beszélgetések is következhetnek, - egy percre.

De persze Biri nem köszönt. Ő meg hát hogy köszönhetett volna!? Hogy szólhatna már neki:

- Egy szóra kedves...

Nem, nem lehet. A *nem-lehetnél* is lehetetlenebb! S ha mégis tenné, Biri azt vélné, hogy megbolondult. Elrémülve nézne rá, vagy elfutna. Nem, nem lehet!

Csak nézte, falta lángoló szemmel. Maga is érezte, hogy keserves ostobaság. Sóhajtozta is:

- Oh, hogy az Isten éppen őrá bolondította az eszemet!

De mintha gúzsba kötötték volna, mikor a leány közeledett, csak megállt, s nézett a földre, mintha az esze esett volna épp ott ki a földre, s tünődne: hogyan találhatná meg? Ritkán, ha fölpillantott reá. S mikor a leány elsuhant mellette, mintha egy virágbokor suhant volna el, valami mennyei rózsabokor, amelynek leány-lába van.

Egy percnyi gyönyörűség volt s utána még bolondítóbb szomorúság.

Az ő szőlejükből oda lehetett látni a Kelesséék szőlejére, ahol krumpli, kukorica termett az aljon, s egy öreg diófa árnyékolta a kunyhót.

Ha Biri is kint volt, Pali kapája bizony hevert. Ott álldogált, üldögélt estig is a cseresnyefa mellett, és nézte hogyan jár-ke, hajladozik a leány.

Aztán, ha Biri fogta a korsót, és a csorgóra indult, a szíve szinte az ingét verte a dobogásával. Lement ő is, mintha neki is arra volna dolga. Eléje került, s elmentek egymás mellett szótlantul, mint két árnyék.

- Hátha mégis szólnék neki, - tünekedett olykor.

S egyszer hogy ezen tünődve andalog a szőlőaljban, a vadbokrok között egy magasra nyúlt vadmályván áll meg a tekintete. A mályva virágos, fehérén virágos.

- Hátha mégis, mégis szólhatnék neki? - tünődik Pali.

S nézi a mályvát búban borongó szemmel, mintha az a mályva volna Biri, s mintha ott állnának a csorgónál, s Biri arra várna hogy megtelik a korsaja.

Nézte bús-szerelmesen a mályvát.

- Aggyisten Biri, - remegte mámorosan.

S képzeletében a mályva, azaz-hogy Biri feltekint. Csodálkozik.

S Pali hallani véli, hogy Biri a szemét szemérmesen lesütve feleli:

- Aggyisten...

Pali néz és sóhajt. A fejét csóválja:

- Hej dehogy feleli, dehogy feleli. Egy szót se mukkant ő. Úgy nem szól ő, mint ahogy ez a kő nem szól.

- De hátha úgy megyek mintha nem látnám, hogy ott áll a csorgónál? Ő csak áll. Elfordul, ha meglát. Ha elfordul, nem tudhatom: kicsoda? Rég nem voltam itthon: nem ösmerek mán meg hátulról senkit se.

S elment a mályvától vagy húsz lépést. Megindult ismét feléje. Füttyörészve, a kalapját félfülre csapva, mint akinek legényes a kedve.

- Aggyisten szép lány! Hagysz-e nekem is? Vagy a korsódból adsz, ha jó a szíved?

S várakozón nézett a mályvára.

Mi történhetik? - tünődött aztán maga elé, - mi történhetik? Biri megfordul. Meglepődök.

- Engedelmet kérek: nem ösmertelek meg.

Mármost Biri vagy szép engedelemmel néz rám, vagy haragosan.

Ha szépen néz rám:

- Mér is haragunnánk mink Biri? Nyújtsd a kezéd, ha akarod.

A fejét rázta:

Hej nem nyújtja ő, dehogya is nyújtja. Megfordul, és úgy néz rám, mint a döglött békára. Valóságosan úgy, mint a döglött békára, amelyik hassal van felfelé. De bár én is olyan döglött béka vónék!

S lehevert nagy gyász-szomorúsággal a gyepre. Sóhajtott akkorákat, hogy majd széjjelment a melle.

Attól fogva mégis többnyire a mályva előtt hevert, - ha Mácsék nem voltak künn a szőlejükben, - úgy hevert, hogy a mályván állt a szeme.

- Aggyisten Biri.

Annyira Birinek érezte olykor, hogy így is szólt:

- Virág ha vónál, rózsza vónál.

S tovább fonta szerelme mámorában:

- Madár ha vónál, galamb vónál. Leány ha nem vónál, angyal vónál...

A szőlőaljban egy kis lucernájok nődögélt. A tehénnek vetette azt az anyja, s maga sarlóz-gatta, maga hordta haza a hátán. Hogy a fia már otthont volt, lehozta neki a padlásról a kaszát, fenkövet.

- Eredj ki Palim reggel: kaszáld le délelőtt azt a kis lucernát. Az ebédet kiviszem majd. Délután aztán kapálgatunk.

S másnap délben vitte is neki az ebédet: bablevest kantáros fazékban. De még túrós csuszát is egy tányérkában.

Ahogy odaér, csodálkozva tekint a kis lucerna-táblára.

- Mi a fenét csináltál eddig?

Mert a lucernából nem volt lekaszálva egy ház árnyékánál nagyobb.

- A szőlőkarókat vertem, - mentegetődzött búsan Pali.

- De hiszen arra azután is ráértél vóna.

- Igen megdőlt egypár, - mondta Pali olyan komolyan, mintha legalább is a falu tornya dőlt volna meg, s neki volna dolga, hogy helyre egyenesítse.

- Igen megdőlt.

És sóhajtott.

Amerikát sajolja, - gondolta az anyja, - az apját.

Pali csak evett kelleetlenül, szótlanul.

Mikor felére jutott az ételnek, benne hagyta a kanalat.

- Elég.

- Mán megint nem eszel?

- Nem kívánom.

- Nem jó? Iszen azért tettem bele kétujjnyi szalonnát is. A császár is megnyálná a kanalát utána. Hát itt ez a csusza: ez majd tán jobban ízlik.

Pali a fejét rázta.

Fölvette a tarisznyája mellől a pipáját. Rágyújtott és végigheveredett a gyepen: pipázott lógó fejjel, szótlánul.

- Mács is ma kaszál lucernát, - mondta az asszony a völgyön áttekintve. - Neked is jobb ápitusod vána, ha kaszáltál vána.

S a maga ölébe vette a tésztás tányérkát: jó étvággal villázgatta a szájába.

Pali megszitta a pipáját.

- Hogy is vót azokkal a Mácsékkal? - kérdezte unatkozó színnel. - Gyerekkoromban hallottam, de mán elfeledtem.

- Hogy vót? Hát úgy vót af fiam, hát... hogy is vót? Úgy vót, hogy öregapádék hallották, hogy hazafelé tartanak a rácok, mer mán akkor hazafelé tartottak. Sok kocsi, sok szekér. Mind meg van rakva rablott húmival. Elibük kerültek éccaka. Ki puskával, ki pisztollyal, ki csak kaszával. Öregapádnál is av vót: egyenesre kovácsolt hosszúnyelű kasza. A boldogult Simon jegyző vezette őket, Balogh Simon. Én még ösmertem. Sokat játszottam az udvarába, a kis Ilonka lányával. Kasznár vette el, Pispeky nevű.

Hát lesbe állnak, a Varga-erdő alatt. Mán nincs meg az az erdő: felszántották. Ott álltak lesbe. Aztán hát szétverték ott a rácokat. A zsákmánybul minden családnak jutott, akik ott vitézkedtek. A sebesült nemzeti öröknek osztották a szekereket, kocsikat. Akik nem sebesültek meg a harcban, azoké a pénz vót, meg az óra, meg a fegyver, amit a rácoktól elszedtek. Öregapádnak be volt hasítva a képe, úgy hogy a foga is kifehérett. Az öreg Mács Józsepnek meg a jobb karját lőtte át egy rác, pisztollyal. Hát ahogy elkiáltja a boldogult Simon jegyző úr, hogy az öregapádé ez meg ez a kocsi, Mácsé meg a másik, öregapád megpillantja, hogy az erdő egy tisztásán szöknek még rácok.

- Utánok! - rikkantja dühösen. Csak vidd az én kocsimat is, - mondja Mácsnak, - állítsd be az udvaromba.

S lódul a többivel a rácok után. Verték őket agyon, mint a sáskát. Pedig mán akkor úgy folyt a vére öregapádnak, hogy a dolmánya zsebe is vérrel vót tele. A szabó varrta aztán itthon össze a képit, az Oroszlán szabó, a takácsnak az apja, no kontárul: azért állt hóttig olyan ferdén szegény öregapádnak a szája.

Hát mikorra haza vánszorgott, benn állt az udvarunkon a szekér. De nem az, akit öregapád kapott. Mács elcserélte.

Pali a fejét rázta:

- Dehát bizonyos-e az?

- Hogyne vót vána bizonyos! Öregapád emlékezett rá, hogy az ő szekeren veres dunyha vót legfölül, azon a szekéren meg, akit betoltak, kékcsíkos. Mács bizonyosan megvatatta útközbe a két szekeret: látta, hogy a mienken úribb helyről való a zsákmányolt portéka. Adott is el hat ezüstkanalat, egy zsák kávé meg ki tudja mi mindent a városban. A mi szekerünkön csak liszt vót, meg borsó, meg három hordó rossz bor.

Pali megint rázta a fejét:

- Ha akkor éccaka vót, hogyan látták, hogy melyiken mi van? meg hogy milyen színű a dunyha?

- Hódvilágnál láthatták.

- Látta más is, hogy veres vót az a dunyha?

- Sz'épp av vót a baj, hogy nem talált rá öregapád tanút. Veres dunyhát egy se látott, csak kéket meg fehérét. Mer, tudod, nem igen nézték.

Pali a fejét rázta:

- Tévedés lehetett. Abba a zavarodásba öregapám is csak tán egy pillantással nézhette azt a szekeret. Avval a pillantással meg bizonyosan inkább a lovakat nézte.

- A lovakat is nézte. A lovakat nem cserélte el Mács.

Pali kiverte a hamut a pipájából. Belevizsgálódott, mintha abban keresné a két lovat, veres dunyhát. Aztán unalommal dugta zsebre.

- Lehet hogy ártatlan vót az a Mács.

Az asszony elképedt:

- Ártatlan vót?

- Ártatlan vót, lehet hogy ártatlan vót. És az a nagy gyűlölség semmiből fakadt.

- Te tán jobban tudod?

- Hát lehet gondolni ezt is, azt is. Akinek a fejiből vér csurog, kéket vöröset összezavarhat. Hát például látott-e mán kend édesanyám zöd kutyát?

- Zöd kutyát? Mán hogy láttam vóna zöd kutyát?

- Hát én láttam.

- Zöd kutyát?

- Zöd kutyát. Láttam Amerikában. Zöd vót. Zöd kutya. Kicsi vót, zöd vót. Csak a feje vót fehér, meg a farka. Ha csak abba az egy pillantásba láttam vóna, ma is megesküdnék rá, Isten szent oltára előtt, hogy zöd kutya vót. De a kutya megint előfutott az emberek közül, és mán akkor közelebb, hát a csuda verje meg: zöd lajbi vót a kutyán, attul vót zöd. Ott úgy szokták.

Az asszony csodálkozva mosolygott. Aztán hogy a fia nem beszélt többet, fölkel és összeszedte az edényt.

- Hát tudod, - mondta elgondolkodva, - akár zöd kutya, akár fehér kutya, azér mégis csak kutya. A halálos ágyán bizonyosan meg is gyónta vóna, de mikorra a pap odaért, mán csak a szájaszéle mozgott. Essen a pokolba valamennyi!

*

Pali nem találta helyét a világban.

Mácsék akármilyenek is, de Biri olyan köztük mint a galamb a varjak között, - valami angyali, csak épp hogy szárnya nincsen. Aztán mi lesz, ha Lukács hazatér az aratásról? Most már hazatér pedig. Félni nem félt tőle, de a vérére se szomjazott már. Biri siratná...

És éjjel nappal azon forgott az elméje: hogyan szólhatna Birivel?

Biri talán már nem is gyűlöli. Hiszen mióta itthon van, nem egyszer találkoztak. Láthatta a leány, hogy ő már nem ellensége. Igaz, hogy egyszer rászólt:

- *Siess: a csendőröd!*

No, azt nem kellett volna cselekednie.

Elvörösödött, ha rágondolt: igen bánta. Hogy a fenébe is jött ki az a szó a száján? Aztán hát mire volt az jó? Az őrmesteren úgylis kiadott a leány.

Hej, csak egyszer szólhatna vele. Csak annyit legalább:

- Biri meghalok érted!

Egy délután Mácsék babot szedtek künn. Négy óra tájban fogja Biri a korsót. Indul a csorgóra.

- No most!...

S Pali nagy szívlükkenéssel nézi. Lódul a hegyről. Pödri a bajuszkáját. A szeme is rebbeg. Úgy siet alá, mintha valakinek a szénája égne lent valahol, s annak az oltására futna.

- Aggyisten Biri, - így fogja kezdeni.

Aztán majd csak lesz valahogy.

A lucernatáblánál véletlenül csigára tapod. Arról eszűdik csak, hogy mezítláb van. Nem: mezítláb még se megy oda. A csizma ott hever a cseresnyefa tövében, ahol ebédelni szokott.

S odakanyarodik nagysebten. Megtörli hamar a talpát a fűben, s egy-kettő: fenn a csizma.

De lám a csizma poros. Szakít egy répalevelet, törli vele sebten. Másik répalevelet is. De áldott lapu a répa! Még leve is van: egyszerre fekete tőle a csizma.

S lódul le tovább.

A leány már elhaladt a hegy alatt: mingyárt odaér a csurgóhoz.

Tartja-e vajjon a korsót? vagy csak leállítja, s őmaga leül addig?

Siet a legény tovább.

De amint közeledik az úthoz, a két csizma? - mintha az Isten ólommal változtatta volna: nehéz és egyre nehezebb...

Pali meglassúdik. Az úton már csak ballag. Az arca meleg. A melle is nehezül.

- Csak azt ne mondtam volna, azt a csöndört... A holló vacsorázza meg! Most minden könnyű vóna...

Egy asszony jön szemben, Bárányné. Putton a hátán. Tököt visz haza, s a kezében kapa.

- Hova Pali?

- A csorgóra. Feldúlt a korsóm.

- Ott a Mács lány, - mondja szemöldök-emelintéssel az asszony.

S tovább halad.

Pali megáll. A falu véleménye...

Nem, nem kezdhet ő szót azzal a leánnyal.

S áll csüggedten az út közepén.

Aztán egyszerre mintha valaki felrázná:

- Most vagy soha! Ki tudja: mikor találom megint így egymagában.

S megindul ismét, mintha meglökték volna.

De a csizmák már mázsányi nehezek. A mellében is valami malomkülyü zuhog.

Felnéz.

A leány ott áll háttal az útnak. Karcsún. Kék szoknyában. Csak ing fehérlik rajta, mint nyáron, mikor a bürün találkoztak. A fejét ahogy lehajtja hosszú szép nyaka gyönyörű vonalban hajlik a sötétzöld borostyánfal előtt a korsó fölé.

S körülötte csend. Csak egy harkály kopog valahol.

Nem bírt tovább menni. Valami soha nem érzett gyávaság nehezedett reá. Jobb lesz tán, ha leül itt az árokparton, s Biri majd erre jön, és szól neki:

- Aggyisten Biri...

S Biri valóban megmozdul. Kiloccsant a korsóból, s megindul vele. Fel is tekint. Negyvenlépésnyire van csupán.

A legény ül az árokparton s néz szomorún, epedő szemmel, mint az útfélre rogyott koldus, akinek egyetlen reménysege a feléje haladó.

A keskeny kocsiúton két gyalognyomás van kétfelől. Pali annál ül, amelyiken Birinek el kell haladnia, mellette, szinte érintve őt a szoknyájával.

Biri közeledik.

Milyen szép! Milyen szép! A vadmályva...

Már csak húsz lépés. Már csak tizenöt... tíz...

S Palinak mintha a nap a szemébe sütött volna, s attól káprázna. Káprázott, pillogott.

- Mi lesz most, mi lesz?

A csizmája orrára egy dongó száll s legott fésülgeti a szárnyát. Pali azt nézi. Oly érdeklődéssel nézi, mintha a világon semmi se volna más, csak az a csizma meg az a dongó.

Egyszer aztán árnyék vetődik a keskeny sárgaföldű útra. A dongó elszáll.

Pali felnéz.

Biri lépked az út túlsó felén a kis fekete korsóval, fehér ingében, könnyen lebegő kék szoknyában, szép hosszú nyakával, gyönyörű szemöldökével. Lépeget nyugodtan, szépséges egykedvűen. A szemét lesütve halad el Pali előtt.

*

Különös kiáltások hallatszottak aztán a földeken, a szőlőkben:

- János! Péter bácsi! Máté! Pista!...

Mindenféle nevek. Más-más hangokon: gyerekhangokon, asszonyhangokon. De veszedelmet sejtető kiáltások.

Pali felnéz.

Futókat lát a falu felől: gyermekek, asszonyok. Azok kiáltoznak.

Valami történt a faluban.

De se kongatás, se füst.

Egy menyecske: Keszeg-Szabó Maris, lobogó szoknyával siet a forrás útján. Sírva rázza a fejét.

Pali rákiált:

- Mi baj Maris?

- Viszik az uramat! Jaj Istenem!

- Hát mit csinált az urad?

- Jaj semmit, - lihegte szenvedőn az asszony, - háború lesz!... Most dobolták, hogy azonnal jöjjön haza minden katonabeli... Jaj, jaj, jaj!... Reggel már viszik őket!...

S tovább-sietett.

- Jaj, jaj, jaj!...

A falu olyan volt aznap este, mint a megzavart méhes. Nagy jövés-menés, sietkezés az utcán. Minden ház ablakában világosság. Minden kéményen füst. Minden asszony szemében könny.

A községházán olyan nyüzsgés, hogy az udvaron a kutya se fért meg. Minden hadbeli személyesen akart beszélni a jegyzővel, hogy nincs-e valami tévedés az ügyben? Hogy csakugyan szólítják-e őt is? Hogy csakugyan mennie kell-e neki is holnap reggel? Talán később is jó: a cséplés nem hagyható most abba!

Különösen az obsitosok hitetlenkedtek.

Azonban se a jegyzővel, se a bíróval nem lehetett beszélni akkor. Bent ültek az esküttekkel sűrű pipafüstben, a község nagy könyvei és háborús nyomtatványok között. A kérdezősködőket a kisbíró fogadta az utca-ajtóban, és százszor is elmondta egymásután amit dobolt:

- Mindenkinek be kell rukkolnia, aki katona vót, és negyvenháromon innen van. Ahun a király parancsa a falon.

Hát az ott is volt, és lámpás is égett mellette kétfelől. Olvasták is szünetlen, hangosan. Mikor elvégezte valamelyik, megint másik kezdett bele.

Az ostor vége mégis csak azon durrant, hogy mennie kell mindenkinek, aki már tudja, hogy hogyan kell beletenni a golyót a manlikerbe. Két napra való élelmet is parancsol a király, hogy vigyen ki-ki a tarisznyájában, - hát ebből tetszik ki, hogy csütörtökön már Szerbiában aprítjuk a rácot.

- No az árgyélusát annak a kutya rácnak, - szitkozódtak az udvaron, - iszen csak az én markomba kerüljön egy!...

De persze nemcsak a fegyverre kötelesek érdeklődtek a parancs iránt, hanem minden férfi-ember. Pali is ott pipált az egyik csoportban a községháza előtt. Fülelte a híreket, amiket egy-egy kifelé jövő mondott.

- A szerbek vezérét már is elfogták Pesten, - kiáltotta ki egy eskütt az ablakon.

- Éljen! - kiáltották néhányan.

- Dehogy *éljen*: vesszen! - mondta Bokor János.

A kocsmáros zsidó is kifordult a községháza ajtaján. Sápadt volt mint a juhtúró.

- Feljelentem a jegyzőt, a bírót, postamestert! Már tegnap megjött a parancs. Részeg volt a postamester? vagy a kihordó? Feljelentek mindenkit!

A sokaságon Lukács nyomakodott át.

- Utat! Utat!

Abban az órában érkezett haza valamelyik uradalom aratásáról. Meg se mosdott, csak azon porosan, fáradtan, napon-sülten tört át a sokaságon. Megállt a plakát előtt és ráncolt homlokkal olvasta.

Palinak rajta állt a szeme. Arra gondolt, hogy háborúban sokan meghalnak...

És ez a gondolat kellemes volt a szívének.

*

Azon a héten történt, hogy Kis-Vargáék is kimentek kapálni. Már hát csak a két asszony. Az ember most már katona. Az idő ugyan essőre formázdik, de hát legalább nincs meleg. Otthon csak a kis hat éves Jóska gyerek maradt, házőrzőnek.

A kertben ugyanis kékül már a szilva. Csak két fa. De rossz a garád, - régi fűzfonatú garád: korhadt, - és a szomszédba sok a gyerek. Hát ott legyen a szeme mindig a garádon.

Jóska oda is ült hűségesen. A szomszédnak is van Jóskája: az is odaült túlfelől. Valami két szem gubacs volt a zsebében, azt faragcsálta.

- Mid van?

- Gubacsom.

- Mit csinálsz vele?

- Pipát, kis pipát.

- Adj nekem is.

- Nem adok.

- Ha adsz, hozok ki dohányt, igazi dohányt, édesapámébul.

Hamarosan megegyeztek. A gubacspipába szár is került földéből kihúzott nádszálból. Aztán megtömték. Jóska masinát is szerzett. Elbújtak a garád mellé, s úgy eregették, pappogatták a füstöt akárcsak az öregek.

Hanem egyszer csak a garád valami furcsán ropog mellettük. Füst is csap fel, s nyomban láng is.

- Jaj!

A két gyerek próbálta volna leverni kalappal a lángot, de annál jobban nőtt, terjedt. Ijedten futottak el onnan. De hogy szóltak volna, világért se szóltak volna senkinek, hogy ég a garád.

Csak mikor már a disznóól is égett a szomszédban, s a disznó is sítta a bajt, akkor kezdték a sikítózást az asszonyok is.

- Jézus segíts!

Szerencsére csak három ház égett el, meg három kazal élet. Az esső már előbb is szemerkélt: épp akkor zuhogott szépen alá, mintha csak a mennybéli Jézus meghallotta volna, hogy a nevét kiáltozzák.

Mégis hát nagy volt az ijedelem faluszerte. A kár is töméntelen a három házban. Egy asszony a lángokon át hozta ki az ágyneműjét. Amit kihozott, elégett. A rajtavaló ruha is. Ami bent maradt, megmaradt, mert a mennyezet nem égett be.

Aznap délután sokan megfordultak ott. Palinak is sógorasszonya a szerencsétlen: ő is benézett délután.

A sógorasszonyt egy rocska víz megmentette a haláltól, mégishát az arcáról, két kezéről lesült a bőr. Lefektették. Sírt, nyöszörgött.

- Jaj bizony még meghal!

Egynéhány asszony ápolgatta. Olajjal kenték a képét, kezét.

Mácsné is köztük.

Biri is.

Pali leült.

Biri ottvolta annyira megzavarta, hogy semmit se kérdezett. Csak ült és pipázott a kis matróz-pipájából. Még hátat is fordított, mint macska az egérnek, amelyet elszalasztott.

Mégishát látta, hogy Biri nem olyan rózsás képű, mint szokott lenni. Azokban a napokban sok leány és sok menyecske elvesztette a színét. Biriék is siratták Lukácsot.

- Látjuk-e valaha, vagy soha többé?

- Karácsonra meggyöväünk, - biztatták az otthonvalókat a hadba vonultak.

Dehát aki háborúba megyen, nem bizonyos annak a kalendárium.

Az ablakon besütött a nap, besütött rézsút az esső-felhők közül. A sugara olyan volt, mint a most mosott aranyráma. Ahogy a tükröt verte a fénye, a szoba megvilágosodott.

Pali pipázik, de mintha valami vonná a szemét a tükörre.

Odafordítja a szemét, hát látja, hogy a tükörből Biri csudálkozik reá, Biri azzal a szomorú szép tündérszemével.

....

Csak egy pillanat volt. Csak ahogy összecodálkoztak a tükörben.

*

Pali napokig leste: mikor mennek ki Mácsék megint a szőlőbe?

A sötét keserűséget földérite már az a tükörbeli napsugár.

Véletlenül nézett-e Biri is akkor a tükörbe? vagy már előbb is szemlélte őt? A fő az, hogy a szeme nem fejezett ki gyűlöletet. Sőt valami melegség volt a szemében, - legalább úgy tetszett, - valami olyan melegség, mint mikor a lány a leánypajtásának néz a szemébe.

De talán csak ő képzelte.

Mégis érezte már, hogy ha még egyszer úgy találkozhatnak a forrásnál, mer neki szólni:

- Aggyisten Biri.

És éjjel-nappal csak ezt mondogatta, hol komolyan, hol édesen, hol hangosan, hol halkán. Még mikor délben a kását fujta is:

- Aggyisten Biri, - lehelte jóízű tikkadozással.

De el-elfogta a csüggedés is. Ha Biri azt mondaná rá gúnyosan, kegyetlenül:

- Mit?

S elnehezült a feje, a melle. Valami nehéz bizonytalanság szállta meg. Megint ingadozott a reménysége, mint a fa, amely fejszecsapásoktól van dülőfélben.

- Mit?

- A halálomat, - fogja felelni reá.

Azonban egy perc mulván mintha új életre serkent volna: a szeme megcsillant. Mert hátha Biri nem gúnyos-kegyetlenül kérdi, hogy: mit? hanem szép szelíd-szemérmesen kérdi:

- Mit?

Akkor ő a lelke minden szerelmével válaszol reá:

- Téged édes, csak téged! A többit megszerzem én az én két munkás kezemmel.

S a következő percekben már megint csüggedés szállotta meg: hogy veszett volna az a veres dunyha annál a rácnál!

Többnyire a szőlőben töltötte már akkor Pali a napjait. S nemcsak a leányért, hanem mert az ő szőlejük volt szélről, és cigányok is járnak néha arra. S ha cigányok nem, de a szőlőcsősz is jó szemmel kísérnie: kézen hordja-e ki neki az asszony az ebédet? vagy puttonban?

Holdtöltekor kint is hált egynehányszor. A revolja mindig vele volt odakünn.

Végre egy szombati napon Mácséknak a kocsija ott áll megint a szőlő aljában. A vén Kese meg a fiatal Pajtás. A diófán gyerekek mozognak: tehát a diót verik.

Ott van-e Biri?

Ott van a gyönyörű! Ott hajladozik, szedi a diót az anyjával. Barna kendő van átkötve a derekán. A lábán csizma: az idő hűvöskés.

Leste Pali, leste. Még fel is ült a cseresnyefára. Ott pipázgatott reménykedő mély szemlélődésekben, aminőkkel csak a Kolumbus árbocán ülő matróz szemlélhette az eléjük bontakozó partvidék szépségeit.

Nem indul ő előbb vízre, csak délben. No akkor... akkor bizonyosan! Sohse is emelkedett az égi nap olyan lassan az égboltozat tetejére, mint akkor.

S délben végre... Hát mi történik délben? Forduljon fel minden szőlőhegy: egy gyerek siet ki Mácsék szőlejéből a korsóval.

Pali elkeseredetten szállt le a cseresnyefáról. Kibontotta nagybúsan a tarisznyáját. De még a szalonnára is olyan szomorúan nézett, mintha nem is szalonna volna, hanem valami gyászjelentés.

Délután egyszer csak látja, hogy a gyerekek úgy három óra tájban ellóduznak a szőlőből hazafelé.

Csak a gyerekek.

A kocsi, a két ló marad. Mácsék is maradnak. Leverték-e már mind a diót? Mért siettek el a gyerekek? Igaz is: szombat van, litániára kell menniök.

A reménység újra éledez Paliban hátha még egyszer jön az a korsó? Négy-öt gyerek mindent falogat a szőlőben. A futás, ugrálás is szárítja a torkot. Főztek is talán a vízből...

Lesi nagy sóváran a cseresnyefáról: mozdul-e Biri a korsóval?

Egyszer csak egy férfihang szólal meg a fa alatt:

- Tán cseresnyét szedsz, Pali?

Pali megrezzen. A bíró áll az úton a fa alatt. Arra van neki is a szőlője.

S meg se várja Palinak a választát, tovább beszél:

- Jó, hogy itt talállak. Csak azt akarom mondani: nehogy a szentmihályi vásáron ruhára költekezz. Majd ad a császár neked is. Készülhetsz.

- Bizony nem készülök én, bíró uram, - felel le büszkén Pali a fáról. - Köszönöm különben a szíves jó tanácsot. Nem készülök.

A bíró szeme elkomolyodik.

- Hát hallod-e, - mondja méltósággal, - először is, ha velem beszélsz, vedd le a kalapodat. Másodszor: ha velem beszélsz, énnekem ne fatetejéről kukorékolj, hanem szállj le, és beszélj gyalog, illedelmesen. Egy-kettő: gyere ide.

Pali egy percig haboz, aztán leugrik a fáról. A kalapot a före veti. (Ő bizony nem tartja a fülén.) Leereszkedik a parton a bíró elé. Megáll előtte szintén méltósággal.

- Tessék parancsoljon.

- Azt mondtam, hogy ne költekezzetek. Mert te is katonasoros vagy. Szent Mihály nap után való nap vizitálnak. Mingyán bent is maradtok. Háború van.

- Én meg azt mondtam bíró uram: Köszönöm a szíves jó tanácsát: nem készülök. Nem készülök a vizitációra.

- Nem készülsz?

- Nem.

- Hát akkor majd teszünk róla.

- Nem tehetnek róla.

- A csendőr marka majd tesz róla.

- Nem tesz róla. Mert én amerikai polgár vagyok: énnekem semmiféle csendőr nem parancsol. És a király se parancsol. Mert a király, csak magyar polgárnak parancsolhat. Én pedig amerikai magyar vagyok: ott Ferenc Jóska senki. Az én királyom: Vilzony.

- Vilzony? - hőkölt el a bíró, - ki a fene az a Vilzony:

- Kicsoda? Király az is, csakhogy negyvenkilenc országnak a királya. Ferenc Jóska ahho képest csak csizmadiainas.

Megfordult és visszakapaszkodott a partra. Csak onnan szólt még egyet:

- Isten áldja bíró uram. Köszönöm a szíves jó tanácsát.

A bíró elképedten bámult utána. Nohát ez megbolondult, ez a Kelesse-fíú.

- Van-e írásod? - kiáltotta.

- Van.

Megint gondolkodott a bíró.

- Nem ér semmit, - mondta a fejét felkapva, - háború van. Ilyenkor a békekességben kelt írások semmisek. Aki itthon van, fegyverre köteles.

Pali már akkor fenn állt megint a parton. Fölvette a kalapját és föltette.

- Semmire nem köteles, - mondta dacosan. - Én csak vendég vagyok itthon. Mehetek vissza, amikor akarok.

- Jójó: majd a csendőr megoktat.

- Ha a csendőr hozzám mer nyúlni, azonnal jelentem Pesten Konz úrnak.

A bíró csak nézett:

- Ki fene az a Konz úr?

- Az én uram és védelmezőm, - felelte vállról Pali, - minden amerikai polgár hozzá fordulhat. Ferenc Jóska se parancsol úneki.

A bíró szinte káprázó szemmel állt: ekkora hetvenkedéssel még nem találkozott másfél éves bírói méltóságában. De rémlett neki, hogy csakugyan beszéltek a községben arról valami négy esztendeje, hogy Kelesse kilépett a község kebeléből, és hogy nem magyar többé. Dehát hogyan lehessen nem magyar az, aki egyszer magyarnak született? - ezt nem értette akkor se, mikor esküdt volt.

Lógó fejjel indult útjának, de aztán megint megállt:

- Mégiscsak hazád ez, - mondta haragosan, - itt születted, itt vagy. Anyád házában vagy. Ha anyád házat fel akarják gyújtani, te is csak védelmezed.

- Védelmezem, - hagyta rá Pali.

- Hát a hazád is anyád! - vágta rá diadalmasan a bíró.

Pali elmosolyodott:

- Azt is védelmezem. Ha ide gyön az ellenség, én is kiállok elibe, bíró uram. De akkor se Ferenc Jóska parancsára.

A bíró a fejét rázta és elballagott.

Pali diadalmasan ült vissza a lesőhelyére. Beszélte ő már erről a legénypajtásainak is: őrajta nincs hatalma a császárnak. Vilzony nagyobb úr minden császárnál: negyvennyolc vagy negyvenkilenc országnak az ura.

S másnap valóban, hogy szétküldte a bíró a sorozásra szólító cédulákat, őneki nem vittek. A jegyző írása volt minden cédula. A jegyző is tudta, hogy őneki nem parancsol a király.

*

Harmadnap megint megjelentek Mácsék a szőlőben. Mács a kis búzaföldjük tarlóját szántotta. S Biri is künn volt vele. Lehetett látni a cseresnyefáról, hogy gallyat szed dél felé: tüzet rak.

No most: bizonyos a bizonyos!

S csakugyan elő is válik Biri a szőlőből: ki a szőlőkapun. Mezítláb.

Pali szíve akkorát dobban, hogy majd leesik a kalap a fejéről.

Egyszerre ünnepet érez. Hopp: kapja ő is a korsaját... Csak most ne hozzon mást is a forrásra az ördög!

Megvigyázta a bokrokból, hogy a leány előtte jusson a vízhez, nehogy megforduljon, ha őt látja, hogy ő is vízért megyen.

S Biri ellépett a bokrok alatt gyanútlanul, könnyű lebegéssel, ahogy szokott.

Pali örömmel gondolt rá, hogy a víz azokban a napokban vékonyan csorgott, oly vékonyan, hogy akár lúdtollon jöhetett volna: sok idő míg a korsó megtelik.

S hogy a csizmája ne kopogjon, a kocsit közepén szedegette a lépést, a két kerékvágás között nőtt fűben.

Az arca piros volt. A bajuszkáját háromszor is megpödörte. Halkan köhintett. Nyelt. Bátorította magát: most vagy soha!

Biri odaért a forráshoz. Macskalábon lépkedett a köveken által. A szoknyáját egy mozdulattal begyűrte elől. S odaigazította a korsaját a vízér alá.

A nap sütött. Néhány kései pillangó fáradtan lebegett a kis pocsolya fölött. Valamelyik szőlőből tompa pufogás hallatszott: abroncsot ver valaki hordóra.

Biri tartja a korsót. A lába is azonképpen helyezkedik a kőre, mint gyerekkorában: egymás-mellé illesztetten. S tartja a korsót.

Pali lépked halkan, ájtatosan, félkézrel a bajuszkáját pödörgetve.

Mikor már csak tizlépésnyire van, Biri megneszeli a közeledést. Visszatekint. Áll tovább, mint előbb: háttal Palinak. Tartja a korsót.

Pali odaér.

Megáll a félőnyi pocsolyánál.

Néz.

Áll.

S nehéz melléből remegve, halkan, melegen tör ki a szó:

- Aggyisten, Biri...

A leány mintha megrezdült volna... A szótól rezdült-e meg? vagy hogy a lábára víz csöppent? Vagy, hogy egyáltalán meg se rezdült. Áll, ahogy állt: háttal az útnak. Tartja a korsót.

A nap rásüt. Pirosvirágú szoknyája, formás szép lábaszára a vízben is tükröződik, beh igen gyönyörűn tükröződik!...

S áll a legény, áll. Áll égő arccal, mint egzámenkor állott az öspörös előtt, mikor szinte bizonyosnak érezte, hogy a válasza után azt mondják: óh te szamár!

- Biri, - szólal meg újra esdeklőn.

A leány megfordul és csodálkozva néz reá. A szeme nyugodt, szinte férfias.

- Mit akarsz? - kérdezte büszkén, szigorún.

S így mondta: *mit akarsz?* Világ nem-hallotta éktelen vakmerőség, hogy leány tegezón szóljon a legénnyel. Ha együtt gyerekeskedtek is, a fiú attól fogva, hogy felöltötte a pitykés lajbit, *maga*. A nő ellenben: *te* akkor is, ha a fiú még legény, a leány meg már asszony, - ha egykorúsak.

Pali azonban nem gondol most erre. Csak néz könnyörgő szemmel, mint valami oltárképre, amelytől gyógyító csodát vár a halálos beteg.

- Csak azt mondtam volna Biri... Csak azt, hogy...

- Semmire nem vagyok kíváncsi, amit mondanál.

S megfordul. A szoknyáját begyűri. Tartja a korsót.

A legény nézi csüggedt fejjel. Egy fűrt haja a szeme elé lóg. Elrázza.

- Nem tehetek róla Biri, - mondja mély sóhajtásból szakadó szóval. - De nekem se éjjelem, se nappalom... Mióta megjöttem, se éjjelem, se nappalom...

A leány nem mozdul. Tartja a korsót.

A legény tovább nyög:

- Nem tehetek róla Biri, de én úgy vagyok veled... Olyan kimondhatatlanul... Nincs nekem se éjjelem, se... nappalom...

A leány megint kifordul s néz szigorún:

- Mintha nem is te gyötörtél vóna mindig kiskoromba! Mintha nem is te csavartad vóna ki a bábum nyakát. Mintha...

- Igen megbántam, Biri.

- Mintha nem is te föccsentetted vóna rám a sarat, a szép sárga szoknyámra.

- Megbántam.

- A hajamat összeborzoltad Úrnapkor. Útálatosnak mondtad a szememet. Rám uszítottad Barczáék kutyáját, mikor az új piros szoknyát kaptam: lehasította rólam.

- Bocsáss meg...

- Csúfoltál: tolvajnak mondtál.

- Bocsáss meg...

- A mi kezünkhö soha nem ragadt egy hamis fillér se. Az én öregapám szekerén nem vót veres dunyha. Se pénz, se kincsek. Csak épp hogy az egyik zsákba talált karácson előtt hat ezüst kanalat. Oda vót bedugva a korpába.

- Bocsáss meg, Biri, iszen...

- Gyaláztál mindig: utcahosszat kiáltottad rám a tolvajt.

- Bár némultam vóna meg Biri, mikor...

- Hát mikor itt ezen a helyen elszakítottad a kalárisomat...

S nézett igen haragosan. Elfordult. Beigazította a szoknyáját. Tartotta a korsót.

A legény szomorún pillogott:

- Bár szakadt vóna el a kezem, Biri. Nem gondótam, hogy így eszedbe tartod... kicsinyek vótunk akkor, és én igen ostoba vótam. Saul vótam én akkor Biri, mint a bibliába tanultuk...

Nyelt és gondolkodott, hogy hogy is volt az a Saul története?

A hordó-dongatás újra kezdődött, s olyan volt, mintha koporsót szegeznének.

Egy kék szitakötő ide-oda cikázott köztük, s nagysebten leült egy hosszú száraz fűszálnak a hegyére.

A leány fordultan állt, s tartotta a korsaját. Csak félvállról felelt:

- Semmi beszédem nincs veled.

A legény mélyet sóhajtott. Hallgatott néhány percet. Aztán megint megszólalt.

- Hát még mindig gyűlölsz?

A leány nem felelt.

A legény rezgő hangon folytatta:

- Bár itt halnék meg mingyán, ha még most is gyűlölsz...

- Nem gyűlöllek. Senkit se gyűlölök, - felelte vállról a leány. - De ösmerni se akarlak... mer nagyon is ösmerlek.

- Dehogy ösmersz Biri.

- Elég. Tágulj innen. Isten ne verjen meg ahogyan érdemled. Ez az utolsó szavam.

S feljebb igazította a korsaját.

A legény hallgatott. Aztán megint sóhajtott:

- Hej, megvert mán engem. Úgy ahogy érdemlem. Tudom, hogy azért nehezítette meg a szívemet... a te képeddel... hogy se éjjelem, se nappalom...

És olyat sóhajtott, hogy a melle majd szétszakadt.

Már látta, hogy a leány engesztelhetetlen. A szeme elnedvesült. Csak nézte a sarat szomorún. A szitakötő már nem ült ott. A hordódongatás úgy hangzott, mint mikor koporsóra hull a göröngy. Pali csak állt és hallgatott.

A leány is hallgatott.

Egyszer aztán elvette a korsaját a csorgótól, s kiloccsantott belőle.

- Eredj előlem, - mondta szigorún, - sohse hittem, hogy ennyit is beszélek veled.

A legény hátrább állt.

A leány óvatosan lépkedett vissza a köveken ki a szárazra.

Pali nézte bús szemmel.

A leány arca hideg maradt. Csak éppen, hogy pirosabb volt mint előbb.

Nem pillantott többé Palira. Ellépkedett szaporán a szőlejük felé.

*

Palinak elsötétült még az égi nap is.

- Világgá megyek! Vissza Amerikába! Vagy akárhova! - dünnyögte gyászosan. - Mert hogy én mindennap lássam, mindennap szakadozzon a szívem, nem ezt nem bírom el.

Csak hevert a cseresnyefa alatt hevert kábultan, mint aki részeg. Nem áll övele szóba többé az a leány, - a képe. Elveszett a képe. Mi rongy az olyan ember, akinek nincsen képe!

Nyögött, sóhajtott olyanokat, hogy az ég is leszakadt volna, ha sóhajtás tartaná az eget.

Nem evett, nem ivott.

Estefelé már arra gondolt, hogy az ő élete nem ér egy nyeletlen bicskát. Biri nélkül nyeletlen bicska az élet semmire nem jó. És hát sok minden bizonyos a világon, de az az egy a legbizonyosabb, hogy Biri nem lesz az övé. Sem ezen a világon, sem a másikon, nem lesz az övé. Ha Biri meg is engesztelődött volna, Mácsékhoz ő, akkor se mehetne kérőnek. Vasvillával vetné ki Mács a Kelesse-fiút.

Nem ér az élet egy nyeletlen bicskát.

S a bicskáról a revolverre gondolt. Kivette a dolmányából. Megnézte. Benne van az öt patron azonképp, ahogy Amerikában megvette.

Gondolkodott.

A nap akkor ereszkedett le a hegyeken. Szinte szétfolyt ott egy aranytóban. Aztán lesüllyedt. A völgyben homály keletkezett. Az őszi bogarak elkezdtek már a hegyeken bús kis bogárdalocskájukat:

- Pii-pii, jön az ősz! Piii-piii!...

S a másik bogárka felel távolabbról:

- Piii-piii, jön a hervadás, piii-piii...

S a harmadik bogárka harmadik felől:

- Pri-pri, ki teled ki közülünk? pii-piii...

Pali elgondolta, hogy ő se teled ki. Micsoda teled is lenne, ha még az is történne a télen, hogy új kérő jelentkezne Mácséknál? Aztán hogy ő azt lássa: hogyan jár oda a kérő, hogyan vezeti ki Birit koszorúsan, muzsikaszóval a templomba. Jobb azt meg nem érni. Jobb ha még ma elbúcsúzik az élettől. Reggel majd megtalálják a fűben.

A szőlőcsősz fogja megtalálni. Elrémül majd mikor megpillantja, hogy valaki ott fekszik hanyatt: piros nagy vérfolt a mellén, a kezében a revol.

A szőlőcsősz bizonyosan besiet a faluba. És csakhamar megcsendül a lélekharang.

- Ki halt meg? - kérdik mindenfelől.

- Kelesse Pali halt meg: mellbe lőtte magát.

Már akkor jön is érte a szekér. A szekéren szalma lesz és lepedő. A legénypajtások előre sietnek. Rigó Pesta, Ács Laci meg még vagy három. Sietnek könnyes szemmel, szótlanul. A faluban mindenki azt kérdi:

- Mért cselekedte?

Csak Biri nem fogja kérdezni senkitől.

Aztán szépen eltemetik. A legénytársak viszik a vállukon a koporsóját. Ott lesz majd künn a temetőben Biri is. És könnyes lesz a szeme. És vet egy szál virágot, egy marok földet a koporsójára.

Felvonta a revolver kakasát. Egy rántással szétnyitotta a lajbit a mellén. Az inget is. A revolvert a szívére tette...

Hideg vas... Bánta is ő már. Egy durranás, és nincs többé se hideg, se meleg. Se Magyarország se Amerika. És főképpen nincs Biri-bú...

Összeszorította a fogát... És... *klakk*...

Csak *klakk*, és nem *durr*.

A revol nem sült el.

Annyira meglepődött ezen a váratlan életben-maradáson, hogy percekig bámult maga elé.

A revolból bizonyosan régen nem lőttek. Talán meg kellett volna olajozni? Vagy az a házaló csalta meg? Hogy a szabadság-szobor düljön rá arra a huncutra!

Felvonja ismét a kakast, és maga elé próbálja.

A revolver megint *klakk*...

Bosszúsan pattant megint maga elé. A harmadik lövés is csak *klakk*, a negyedik lövés is csak *klakk*.

Az ötödik egyszerre lánglobbanás és *durr!*... - úgy hogy a keze is megrándult belé.

S a lobbanástól káprázó szemmel, a durranástól megrettenten bámul a búzzel füstölgő revolverre.

- Isten nem akarja, hogy meghaljak...

Ez volt az egyetlen gondolata.

Ott ült egy órahosszat is még, és bámult a sárga falevelekre.

A homály egyre sötétült. Az őszi bogárkák mindenfelől hallatták már panaszos pri-pri éneküket.

- Priiii priii, jön az ősz, jön a hervadás, ki telet ki közülünk?

A hegyek között ezüstösen kélt a hold sarlója.

Pali arra eszmélt, hogy fázik.

Fölkelt mint az alvajáró, és egy nyaláb venyigét vitt a kunyhó elé. Meggyújtotta. Előbontotta a tarisznyájából nagybúsan a kenyerét és a szalonnáját.

*

Másnap Pali nem találódott sehol se.

Az anyja fütől, fától tudakolta. Nem tudott róla senki se. A csósz látta utoljára, hogy ott ült este a kunyhó előtt a tűznél. De nem tért be hozzá, mert érik a szőlő: nem jó, ha a csószt látják a tolvajok. Valaki lőtt is.

Kelesséné az első nap csak nyugtalankodott. Második nap már siránkozva bolygott mindenfelé, a szőlő körül, az erdőn. A Pogányfordító árkot is végigjárta.

- Hova lett az egyetlen fiam, hova lett? Agyonverték talán? Valaki agyonverte! Pénzt sejtettek nála, hogy magával hordja az amerikai pénzét: agyonverték!

S gyerekeket küldött le az árokba, hogy kutassák a bokrok, lapuk alját: nem látnak-e holttestet valahol?

- Oh, egyetlen fiam! Egyetlen édes jó fiam!

Vigasztaló szívek biztatták, hogy majd csak előkerül. Ha valami baja történt volna, ráakadtak volna már eddig valahol.

Vélték némelyek, hogy tán visszatért Amerikába: valami lány lehet ott, valami amerikai leány, akihez visszavonta a szíve. Hiszen látnivaló volt, hogy búskodik valamin.

Hát ez igaznak is látszott. Az amerikai útlevele nem találódott aládában hát magával vitte. Aki halálba megyen, annak nem kell útlevél. De a pénzből nem hiányzott több húsz koronánál: Amerikába nem húsz korona a költség.

Ez valamennyire megvigasztalta Kelessénét. Azt is megértette, hogy a fia búcsúzatlanul távozott: már a legénysorbeli nem szereti, ha az asszonyok ellene beszélnek a szándékaiknak.

Dehát mért ment el? Hova ment?

- Majd megírja, - biztatta mindenki.

De hetek múltak, hónapok múltak, a tél is elmúlt, - semmi levél, semmi hír.

Pünkösöd előtt való hétfőn szaladt aztán át Salánkyné az újsággal:

- Hallottad-e mán? A fiadat...

- Hol van?

- Nohát ülj le, mert nagy örömet mondok.

- Mondd, mondd.

- Hát megvan. Él.

- Hol? hol?! hol van?

- Azt nem tudom. Csak azt tudom, hogy él. Katona.

Kelesséné a székre esett.

- Jaj! - lihegte, - katona... Ki mondta? Honnan tudod?

- Mácsné mondta, Lukács írta nekik, hogy ott van Pali is.

- A háborúban?! Jézus Mária!

- Hát ott van.

- Jézusom, Máriám! Mit mondtak még róla?

- Nem mondott egyebet, csak annyit, hogy ott van.

- Hozd el azt a levelet, az Isten áldjon meg, hozd el! Ne mondd, hogy nem kell, csak hozd el.

S két tenyérrel törölgette a könnyeit.

Salánkyné habozva állott.

- Dehát mit mondjak mégis...

- Mondj, amit akarsz... Jaj Istenem, hogy épp odament, ahol ölnek!...

- Dehát mégis valamit...

- Akármit, csak azt ne, hogy én kéretem. Tudod hogy én nem kérhetem. Istenem, Istenem, ilyen szerencsétlenség!

Salánkyné ment s visszatért.

- Nem adják ide a levelet.

- Oh hogy az Isten égesse meg őket! Mondtad úgye, hogy nekem kellene a levél?

- Mondtam, hát mondtam.

- Azért nem adják. Oh a gonoszak. Dehát legalább elolvastad vóna.

- Nem engedték. De mondták, hogy nincs benne semmi egyéb, csak annyi, hogy Pali is ott van.

Kelesséné szinte belebetegedett a hírbe. Hol a fiát siratta, hol Mácsékat szidta. Micsoda pogány szívtelenség! Hátha mégis van ott valami a levélben, amit ő jobban megértene. Visszaadná ő a levelet becsülettel.

S tudakolódott mindenkinél, akiről csak tudta, hogy Mácséknál megfordul látták-e a levelet? Még a papházba is elment, Veronhoz, hogy beszélt-e valamit Biri a levélről.

- Beszél, - mondta Veron, - de csak annyit, hogy Pali él és ott van a hadban. És hogy frajter. Magátul állt be katonának.

No lám, hát mennyivel több van a levélben! Lehet ott még több is.

Esdekelt Veronnak, hogy szerezze meg a levelet, kölcsönbe, csak egy megtekintésre. De bizony Mácsék még Veronnak se adták ki a levelet.

- Elzárta édesapám a sublótba, - mondta Biri, - nem adja ki senkinek.

Akkor aztán a paphoz ment be Kelesséné, hogy a fiának talán valami szerencsétlensége van a levélben, vagy tán halála is, azért nem adják ki Mácsék.

A pap elküldte Veront Mácsékhoz a levélért. A levelet maga Mács vitte el.

A pap elolvasta.

Mikor Mács elment, behivatta Kelessénét:

- Nem történt a fiadnak semmi baja. Él és egészséges. Olvastam a levelet. Eredj haza és hálálkodj Istennek, hogy derék fiút adott neked.

*

Dehát mért nem adták Kelesséné kezébe a levelet?

Mert ez volt benne Paliról:

No máma egy kis öröm is ért: új erőket hoztak. Köztük látom Rigó Pistát is meg Ács Lacit. Ahogy szerbuszolólok velök, kit látok még: a Kelesse-fiút. Avval nem szerbuszoltam, csak ahogy szalutált nekem, fogadtam, mert muszáj. De láttam a szemén, hogy tudja mit gondolok. Markomba kerültél! Majd megtudod most mán hogy ki a kutyamosó!

Mégishát az első nap nem éreztetem vele a tenyeremet, mán csak azért se mer frajter. A csillagot azért kapta korábban, mert maga akaratóbul lett katona. Arra ám nem gondolt, hogy a kezem alá tesz. Tudja az Isten, hogy kinek hogy fizessen.

Lukácstól aztán érkezett még vagy tíz levél. Mindennaposan jöttek a rózsaszínű tábori levélkártyák. De azokban már nem volt szó Paliról. Jobban csak arról írt, hogy a muszka nagy erővel nyomakodik előre. Néha éheznek is. Az idő sáros: nehéz a marsolás. S más efféle apróságokat írt, csak úgy plajbással, ahogy térden írnak a katonák.

Egyszer aztán el is maradtak a levelei.

Más házakba is érkeztek persze olyan rózsaszínű kártyák, de azok is csak jobban azzal voltak tele, hogy jó egészséget kívánok mindnyájoknak, nekem is jó van, Istennek hála stb. Aztán hogy kiket tisztel a katona, s végül ezzel bezárom leveletem stb.

Az efféle tiszteletes sorok közé persze kevés hír fér.

Újév hetében mégis érkezett két olyan levél a faluba, amelyikben Lukácsról is volt szó.

Egyik azt írta, hogy meghalt az ütközetben.

Másik azt írta, hogy megsebesült.

Mármost melyik az igaz?

Ha nem ír Lukács, akkor meghalt.

Hát vagy két hónapig nem is írt, és ugyancsak könnyezgették már Mácsék mindennaposan, minden órában. De márciusban végre érkezett levél, ténával írt bőséges szép levél a krakkói kórházból.

Jó egészséget és hasonló jókat kíván. *Most már* az övé is jó. Megír mindent, mintha gyónna.

...Hát azon napon ütközet előtt való napalkonyat fele kérdi a hadnagy úr:

- Ki vállalkozna rá, hogy megkémelelje azt a malmot ott a patak mellett, és ha lehet, felrobbantsa? Három ember kell. Aki vállalkozik, vitézségi jegy a jutalma. Aki meghal, a családjának négy ezer korona.

Hát még közepin se mondja, Kelesse kilép.

Engem ett a méreg, hogy úgy mindenre kiugrik, és hogy neki már van is egy vitézségije, hát én is ki, lépek, mingyár őutána, a végit se várva a szónak.

Indulunk hárman. Csúszunk hason. Fele útján se vagyunk, mondom Kelessének:

- Ne köhögj, mert úgy csaplak pofon, hogy rakétát hány a szemed.

Megint csúszunk, becsúszunk egy bomba-gödörbe. Mán akkor láttuk a muszka őrt.

Kelesse megint köhög.

Még akkor se bántottam. Mert mondok főellenség a haza ellensége, a magunké azután következik. Csakúgy parancsolgattam neki, mint a többinek, de soron kívül nem beszéltem vele.

- Eredj vissza, - mondok, - küldj magad helyibe mást.

Nem szól, nem mozdul, mint aki siket.

- Nem hallottad? Eredj vissza.

Nem mozdul.

Avval én neki. Csak állja, a szeme is alig rebben.

- Vissza, - mondok, - azonnal.

- Nem megyek, - aszongya, - engem a hadnagy úr parancsolt ide.

Pedig mán akkor az orra vére is folyt.

Mán kihúztam a bagnétomat, hogy leszúrom, de ő csak úgy nézett rám, mintha egy cigárétlit húztam volna ki a zsebemből. Állt velem szembe és nézett jámboran, mint aki arra vár, hogy cigárétlival kínálják meg.

Hát le is szúrtam vóna ott abba a minutába, mer aki nem engedelmeskedik, az a rendje, hogy le kell szúrni, de Rigó Pesta megránt:

- Kushadjunk, - mongya, - jön a muszka.

Csakugyan jött is. Ránk találtak, mert Kelesse köhögött.

Húszan is estek ránk. Vagy ötöt lelőttünk, ők is lövöldöztek ránk. Rigó Pestát fejbe is lőtték. Akkor én kiadtam a puskámat. Kelesséét is kirántottam a kezéből: feldobtam.

A muszkák bevettek bennünket malomba.

Ott vótunk éjfélig. Éjfélkor Kelesse kinyomta a deszkát. Felkötött. Visszaszöktünk, a részeg muszkák közt hason a táborba.

Hajnalba kezdődik az ütközet. Rettentően dörög az ágyú, hull a golyó, a safnel, a bomba.

- Rohamra!

Egy tarlón csak elbitolyodik a lábam, elesek. Valami bomba-darab csapott meg. Ott maradok.

A többi tovább rohan.

Ott hevertem a véremben a tarlón. A szörnyű dörgésben, a golyó, a safnel, a bomba.

Nagy kínnal mégis ódalt fordulok, hogy mondok kaparok magam alá egy kis gödröt. De úgy el vótam én már akkor gyengülve, hogy nem bírtam ásni, mert még akkor is hullt körülöttem a safnel, a bomba. A sapkám előttem a földön karnyújtásnyira. Egyszer csak látom, hogy meggyullad. De nem bántam már én akkor.

Órák múltak mintha évek volnának. Vártam a szanitécokat. Közben a tomporomba is esik egy fáradt golyó.

Vártam.

Csak nem gyönnék, hogy is gyönnének oda ahun fekszek, a tüzes gyehennába. A képem is csupa vér, mer a homlokomat is súrolta egy golyó.

Eccercsak futnak a mieink visszafelé. Még a nyakukat is behúzzák, hogy a fejük össze ne ütődjön valami bombával. Futnak.

Felém is egy, de a nem futott, csak ballagott, mintha kapálni menne.

Megáll.

Néz engem:

- Élsz-e? - aszongya.

Nem feleltem neki, mert a Kelesse-fíú vót. Még akkor is dagadt vót a fél képe a kezemtül.

Lehajolt. Láta, hogy pislogok.

Se szól, se beszél, csak megragadja a szíjat a derekamon, a hátára vet. Le a vőgybe.

Mikor már kint vótunk a veszedelembül, megszólalok:

- Tudod-e kit viszel?

- Tudom, aszongya.

Vitt tovább.

Gondoltam letesz valamelyik árokba vagy bokor mellé, aztán megöl.

Hát le is tett egy bokor mellé. Bekötötte a lábamat. Vízet is adott a maga kulacsából. Ő se beszélt. Én se szóltam.

Elment. Meg visszagyüött egy szanitécce. Saroglyára tettek. Bevittek a piros keresztbe.

Ott szólal aztán meg, ahogy letesznek:

- Köll-e még valami?

- A kezed, - mondok.

Idenyütotta a kezit barátságosan.

Ezt a levelet se adták oda Mácsék. Nem is mutatták senkinek, de beszéltek róla.

Biri elmondta Veronnak. (Csak a pofozást hallgatta el.)

Veron elmondta Kelessénének.

Ismét rózsaszínű kártyák következtek.

Lukács napról-napra megírta, hogy már a pihenőben van, vagy ahogy katonáék mondják *üdülőben*.

Aztán csak két hónap múlván küldött terjedelmesebb levelet:

Itt vagyok megint a harctéren. Kelesse Pali is velem. Úgy beszélgetünk, mintha sohse haragudtunk volna. Káplár mán és mind a három vitézségi a mellén.

- *Mi újság otthon? - mondok.*

- *Nem tudom, - aszongya, - mer anyám se tudja, hogy itt vagyok. Nem írtam neki, nehogy megijedjen. Hát te?*

- *Bizony, - mondok, van má egy hónapja is, hogy nem kaptam hazulról levelet. De ma kaptam megint.*

- *Mi van benne? - aszongya.*

- *Biri írt, - mondok.*

Nézi olvassa. Mutatom neki a többi levelet is.

Olvassa.

Adtam aztán neki szalámit is, akit Karakóból hoztam. Meg dohányt. Eszembe jutott, hogy mikor ott hagyott a szanitéceknél, azt kérdezte:

- *Köll-e még valami?*

Hát mikor megette a szalámit, én is kérdeztem:

- *Köll-e még valami?*

- *Köllene, ha ideadnád, - aszongya,*

- *Odaadom, mondok, akármit kérsz is.*

Hát csak pislogott, sokáig nem mert szólni. De aztán aszongya, hogy:

- *Adj hát egy levelet.*

- *Micsoda levelet?*

- *Hát azokbul, amiket kaptál hazulról.*

- *Nesze, - mondok, - akár valamennyi. De minek e neked?*

- *Hát aszongya, hogy legyen nálam valami a faluból, ha elfognak, vagy ha kórházba kerülök. Mer, aszongya, bíz én egy fűszálat se hoztam el.*

- *Hát csak válassz, mondok.*

A te leveledet választotta Biri, amelyikben azon könyörögsz, hogy ne bánjak rosszul vele.

Ez már május elején volt.

Míngyárt utána, megint egy csatáról írtak haza a falubeliek.

Lukács is írt. Azt írta, hogy Pali elveszett a csatában: vagy meghalt, vagy elfogták.

Másik legény azt írta, hogy Pali megsebesült.

Egy harmadik azt írta, hogy a holtak között látta. Az amerikai pipárúl ismerte meg. Még holtan is a szájában volt.

A vége az, hogy Paliról nem írtak többé, se Lukács, se a többi.

V.

Az országúton egy leány sietett, az állomás felé.

Sietett.

Lobogott a szoknyája.

Sietett.

És egyre jobban sietett, mert a vonat már süvöltött a dombok között. Akkor már futott is. Futott lelkendezve. Futott, ahogy csak szoknyában futni lehet.

Aztán egyszer csak megállt. Már hiába: a vonat odaért az állomásra: akárhogy futna is, mikorra odaér, jegyváltásra nincs idő. Vagy ha megválthatja is a jegyet, a vonat otthagya: a jegy kárba vész.

De aztán arra gondolt, hogy néha hosszasabban is áll a vonat, mint ahogy szokott: megint nekilódult, s futton-futott. Futott lobogó szoknyával, szíve szakadásával. Futott, - jaj engedné Isten, - csak hogy odaérjen!

No nem ért oda.

Pedig már csak százméternyire volt az állomástól. A vonat füttyölt és tova duffogott. Elfüstölt.

A leány lihegve, szinte alélodozva állt meg az országúton. A keblére szorította a kezét, és kókadtan rogyott a mérföldköre.

Lehelődzött.

Az állomás fái közül egy katona vált elő. Köpönyeg volt rajta, fakó, és batyu a hátán, boton. Távolról is látszott, hogy a fél szeme be van kötve, - fekete kötéssel van bekötve.

Ballagott.

Az ég borult volt. Az akácfák már sárgák. Az országúton helyenkint egy-egy kis tócsa, ahogy eső után szokott lenni. Lószagos gyenge sár. Egy szarka cserregve szállt fáról fára a katona előtt.

A leány ült és nézett: falubeli-e a katona? A melle még zihált. Az arca piros volt a futástól és izzadt. Szőke haja a homloka fölött mint egy kis csepű-csomó.

Nézett, hogy ismerős-e vajjon?

Nem látszott ismerősnek. De mikor már csak harminc lépésre volt, a leány egyszerre megismerte.

- Pali! - rebbent meg, - Pali...

- Aggyisten Veron, - mosolygott rá a katona, - csak nem rám vártál talán?

- Nem, nem is tudtuk. Elkéstem. A városba mentem vóna a patikába. Tésasszonyomnak kellett vóna... Elkéstem. Jaj de megszidnak!...

- No akkor anyám nem kapta meg a leveletem. Vagy baja van?

- Nincs annak semmi baja. Gyalog kellett jönnöm. Nincs kocsi: szántanak. Kevés a ló a faluban.

- Nem kapta meg a leveletem. Hát akkor visszagyösz: gyerünk.

- Mi lelte a szemét, Pali?

- Kilútték. Nem baj. Azér adott az Isten két szemet: ha egyiket kilövik, maradjon. Mi újságok vannak otthon? Kik haltak meg? Ki lányok mentek férjhe a tavasz óta?

- Nem halt meg senki. Csak az öreg Tánczos Lajos halt meg. Meg Szabó Marisnak a kis lánya, Keszeg Szabó Marisé. Oh a kedves. Férjhez meg nem ment senki a tavasz óta. Igaz, hogy Rigó Pista meghalt?

- A szemem előtt. Ács Laci meg a kórházban. Neki az orrán ment keresztül a golyó: mind a két szemét kilőtték.

- Jaj!

- Én késértem ki a temetőbe.

- Óh Istenem... Pedig milyen szép szobrot állítottunk a templomba, szép Máriát. A plébános úr maga ragasztotta rá egy nagy darázskőre *ipsz-szel* vagy mivel. Olyan por az mint a liszt, de kővé válik, ha vízzel keverik. Jaj, igen szép... Az anyák adták össze rá a pénzt.

- Láttam olyat. De hallod, mintha mégis azt hallottam vóna, hogy a tavaszon más lány is férhe ment. Kit is hallottam no? ejnye hogy nem jut eszembe... Tán Mács Birit hallottam... lehet...

- Birit? Eszi ágába sincs.

- Hát az a csöndőr aki járt hozzá?...

- A csöndőr? Birinek nem ízlett.

- Hát akkor másvalakivel hallottam, hogy kapsolták a nevit.

- Mese. Én csak tunnám.

- De hátha neked se mondja meg.

- Nekem ne mondaná! Iszen én biztatom legjobban, hogy ne válogasson olyan igen. Mer aztán megvénül. Mikor az a csöndőr-örmester kerülgette, akkor is én biztattam, hogy mondok ne szalajtsd el a szerencsédet. Kire vársz? Senkire, aszongya, de inkább senki, ha nem a szívem szerint való. Jójó, - mondok, de hát akkor hogy élsz? Lukács mellett, aszongya, oszt az ő gyerekeinek marad majd a részem. Ugyancsak megszedelődzködtek mostanában. Libájok vót sok. Két csikót is neveltek. A vén lovakat eladták. Most mán Mács hordja a városba a jegyzőt, papot, bírót. Az orvos úrér is őt küldözzük. Dehát mit ér most mán a pénz? Most mán aztán ha akarna se mehetne férjhe. Kihó? Iszen minden legény katona. Ki tudja haza gyön-e csak egy is? Sok lány marad pártában.

- Mint te.

A leány nevetve rázott a fején:

- Én mán nem.

S mutatta a balkezén a gyűrűt.

Pali meglepődve tekintett oda.

- Kivel vagy jegyes?

- A geróf kocsissával: Halasival. Halasi Imrével. Nem fiatal ember mán, de jó ember. Mindenki aszongya hogy jó ember. Pénze is van: másfélezer koronája. Eleinte nem igen tetszett nekem, az igazat megvallva, de aztán sem tudom mán hogyan, de megvette mégis a szívemet.

- Dehát hogyan járhatott az hozzád: a szomszéd faluból?

- Mindig ő hozta a doktort a tésasszonyomho.

Sóhajtott:

- Most már nem hozza: ő is katona. Hálistennek, hogy nem ott, ahol ölnek. A lókorházba van: a sebesült lovak mellett.

- Hát Pesta! Azt hittem őhózzá mégy.

- Pesta? Micsoda Pesta?

- Ugyan-ugyan... Mintha nem tudnád kirül van szó.

- Nem tudom én.

- Nem tudod? Te nem tudod, éppen te nem tudod.

- Nem, Isten engem.

- Éppen te nem tudod, hogy Dúló Pesta kicsoda.

- Hát kicsoda? Szomszédok vótunk, együtt játszottunk, mikor kicsinyek vótunk. Nincs tovább.

- És hát ő nem is nézett rád más szemmel...

A leány vállat vont, s gondolkodva tépegette a kendője rojtját.

- Lehet hogy kedvelt. Hordott ki nekem gyümölcsöt, aszalt szilvát-mit. Nincs ebbe semmi. Mézeskalácsot vett búcsúkor. Nincs ebbe semmi.

- Magára vette az iskolában, hogy ő szakította le a tanítóné rózsáját, pedig tudta, hogy megverik. Nincs ebbe semmi. Meg se csókoltad soha.

Veron legyintett:

- Az csak olyan gyermekkori izé vót... Bolondság...

S mosolyogva biggyesztett.

- Bolondság vót. Kinőttünk belüle.

Pali mellére tekintett a négy éremre.

- Beh sok érdempénzt szerzett.

- Megszógáltam érte, - felelte Pali röviden.

- Vitézséggel ügye?

- Akarattal.

Hallgatva lépkedtek tovább. A leány látta, hogy Palinak nincs beszélgető kedve, hát csak sóhajtott:

- Bizony...

Aztán a szakácsasszonyra vitte a szót: hogy mennyi pénzt gyűjtött a pap mellett, s milyen szép ruhái vannak a szekrényében. Csak téli kendője van három. S lám itt kell hagynia pénzt, ruhákat, téli kendőket, - nem éri meg a tavaszt.

Pali elgondolkodva lépdegélt mellette.

*

Vasárnap délután Pali kiindult a szőlőbe.

Mióta megjött nem igen találta helyét. Birit nem leste már. Ha az utcán találkoztak is, olyanféle érzés nyilallt át a mellén, mintha érzékeny sebe volna belől, s valami gonosz kéz szaggatná a sebet. Köszönt neki, mindig köszönt neki.

- Aggyisten Biri, - mondta halkán, szomorún.

A leány soha nem fogadta.

De azért Pali köszönt. A kalapját is bágyadt mozdulattal emelintve, köszönt neki.

S a leány olyankor lehajtott fejjel lépett el mellette, mintha attól nem látná, hogy a földre néz.

Nem is beszélhetnek ők egymással addig, míg Lukács haza nem tér. Az szép cselekedet volt, amit Lukács megírt, dehát a faluban senki se tud róla. Mácsék igen hálásak érte, dehát mit szólna a falu? A falu tudja, hogy megverte egyszer Lukács egy karóval a Kelesse fiút, igen megverte. Nem, addig nem kerülhet nyilvánosságra a levél, míg Lukács meg nem jön, míg Lukáccsal együtt nem látja a falu Palit.

Addig Mács is, Mácsné is csakolyan nem-látlak formán jár el Pali mellett, mint azelőtt. Biri meg éppen.

Dehát... hátha nem tér haza Lukács se? Sokan nem térnek haza akik elmentek...

Ballagdál Pali kifelé.

A legelő hervadt már. Nagy kerek pókhálók a gilice-bokrokon, - a felső levélhegytől a föld fűszáláig, - pókhálók mindenfelé. Mintha az Egek figyelmét akarnák fölkelteni a kis takácsművészek, hogy ne jöjjön a télen dér és fagy a földre. Az idő máris kezét kékítő hideges.

Pali ballag.

A posztóruhája van rajta és báránybőr süveg a fején. De köpönyegnek a zöldesre fakult katonaköpönyeg. Még az öt lik is azonképp van rajta, ahogy golyók hagyták. A mellén a négy érdemtallér. Balszemén a fekete kötés.

Az égen darvak vonulnak délnek és rekedt kiáltásuk hangzik a magasból. Egymásnak kiáltanak-e? Vagy hogy a falunak kiáltanak:

- Isten veled magyar földnek falva!

Pali ballag.

Ő is így fog elvándorolni. Egyszer csak se szól, se beszél, csak a tarisznyába tesz a kilencszáz koronából háromszázat, aztán csak a hegyről pillant majd vissza utoljára:

- Isten veled szép falum határa! Isten veled Biri! A nagy Amerikában végig nincs annyi szomorúság, mint itthon ebben az egy faluban!

Ballag.

Ahogy a Pogányfordítónál a bürü végén föltekint, látja, hogy a hegyoldalon egy kocsi jön. Két könnyű járású ló fut előtte.

Messziről is megismeri, hogy Mácsnak a kocsija. Mácsról ismeri meg, mert maga Mács ül a bakon. Nagy fehér bajszáról hogyne ismerné meg.

S egyszerre azt is tudja, hogy Mács az orvost hozza a szomszéd faluból, a grófnak az orvosát. Mise előtt beszélgették, hogy a plébános szakácsasszonya most már igen a végén jár, és hogy Veron lesz a szakács, annyira érti már a sütést-főzést. Dehát csak háború végéig, míg a vőlegénye haza nem tér.

Pali ballag, maga elé gondolkodva ballag. De egyszer csak valami kiáltást hall a távolban.

Föltekint.

Hát Mács kocsiját ragadják a lovak. Azt is látni: miért? Egy automobil jelent meg szemben velök az úton: gróféktől valaki. Bizonyosan a vasúti állomásról igyekezett az *ajtómobi* hazafelé.

Mács kocsiját elragadták a lovak.

Már hallani is a robogást-zörgést, lovak dübörgését... A falu felé... A legelőn át... Le a lejtőn, a nagyároknak...

A kocsin már csak Mács maga hányódik. Hajadonfővel kapkod, fel-felkapaszkodik a lőcsbe, meg elvágódik. Kapkod, ordítóz:

- Hó! Hóha! hó!...

De a két táltos se lát, se hall: tajtékot hányva ragadja, mint a fergeteg: a kocsit keresztül-kasul a legelőn, neki az ároknak...

- Hó! Hó! Hó! - ordítazza egyre Mács a lőcsbe kapaszkodva. Ősz bajusza csakúgy röpköd, le-föl.

- Hó!

Mikorra Pali arra gondolt, miként lehetne más irányba téríteni a két megvadult állatot? - már ott-termettek.

Még egy perc, s a lovak, a kocsi, a kocsiban ülő, minden lerobban-reccsen az árokba.

- Hó! Hó! - ordítja most már ő is.

Ledobja a köpenyegét. Lódul. Egy két szökéssel előttük terem. Puff! orrba ököllet az egyik lovat! Elkapja egyben a másik lónak a kantárját...

Égszakadás... földindulás... lovak forgószéltánca!... Kocsirecsegés... láncszakadás... Pali egy nagy lökkenéssel a lovak lába alá hemperedik.

- Hó! Hó!...

De a kantárt akkor se eresztette el.

*

No ez nagy történet volt a faluban.

Mács csak épp eloldta a lovak istrángját. Nyügöt vetett a lábukra.

Az öreg harangozó, - levélhordó lett a háborúban, - akkorra már szintén ott termett. Fölszedték fölfektették a legényt Mácsnak a kocsijára.

No nem sok élet látszott benne. Feküdt, mint a holt. Az arca, mint a viasz. Orrán, száján vér. A jobb lába úgy félrefityeg combtul, mintha csak a ruha tartaná.

Mács zablán vezette a lovait a Kelesse portára.

A legény sokáig hevert, mint a holt.

Locsolták.

- Orvosért! - kiáltotta Mács. - Bizonyosan ott van a papnál.

Mert az orvos nyilvánvalóképpen leugrott hátulról.

- Fussatok az orvosért: én fizetem, - rekécselte Mács izzadt homlokkal, - minden kótségét fizetem. Ha két orvos kell, hozzák át a járási orvost is. Ha három kell, hozzanak a városból is. Fizetem.

S hogy ott állt a legény ágyánál, nézte sápadtan, csüggedt fejjel. S lógó ősz bajuszát marokkal vonogatta.

Az orvos hamarosan odaérkezik. A térdén el van repedve a nadrág és sántít. Kutya kedvetlen. A szobából mindenkit kizavar. Csak János sógor maradhat bent. Végigtapogatja, megforgatja a legényt, hallgatódzik mellén, hátán. Gipszért küld a paphoz. (A papnál van tán még gipsz: a lurdi Mária gipszéből.)

Kelesséné ott ájuldozott az ajtóban:

- Oh, hogy ez az egyetlen fiam is!... Meghal, úgy meg hal? doktor úr. A csatákból kigyűtt elevenen, itt meg elpusztul, mint az eltaposott féreg!

- Ne óbégassanak itt, - kiáltott ki az orvos szigorún.

Mikor a gipsz megérkezett, nagy tálat kért meg egy rosszlepedőt. A lepedőt összehasogatta hosszában.

A legény aztán elaludt.

Csak valami negyedórát aludt. Akkor egy kis rés nyílott a szeme pilláin. Csak annyi, mint mikor az ajtónak egy hajszálnyi kis nyílásán ki lehet látni, hogy napos-e az idő, vagy borult?

- Doktor úr, - sivákol az asszony. - megmarad-e a fiam? Mondja meg igazán...

S a választ meg se várva borul az ágy fejére.

- Oh egyetlen fiam, egyetlen szép derék fiam... az én szép reménységem...

- Így jó nekem, - gondolja bágyadt fejjel a legény. - Ezt keresem én mán esztendeje.

Mégis szólni akar, hogy az anyját vigasztalja, de a nyelve nem mozdul. Csak a szemét hogy épp megnyithatja kissé.

Mintha négy árnyéket látna: valakik ott állnak. Aki az ágyfejnél jajgat, az bizonyára az anyja. A négy ott álló közül is egyiknek zsebkeendő van a szemén. Nő az. A feje mozgásáról látszik, hogy az is sír.

És meg is szólal, sirástól remegő halk hangon:

- Doktor úr, úgy nem hal meg?

Biri hangja!... Véli, hogy álmodik.

S egy férfihang is szól szintén halkán:

- Én minden kótséget teljesítek. Ha Pestre köll vinni, azt is megfizetem.

Megismeri, hogy Mács az, aki szól.

- Álom ez, álom, - révedezik magában.

S fekszik, mint a holt. Az orvost is csak árnyékképpen látja. Látja, hogy az ablak előtt áll: fél lába a széken. Egy asszony férceli a nadrágját.

Az orvos a vállát vonogatja:

- Vért nem köhög: jó jel.

- Oh Istenem? - zokogja Biri. - És én hogy bántam vele!... hogy bántam vele!...

Pali szeme megnyílik.

- Él, - rebben meg Salánkyné.

Biri csak térdére esik, odaborul az ágyra, a legény fejéhez.

- Pali... Ne halj meg Palim, - sírja, - ne halj meg!...

A legény csodálkozva néz rá, és az ajka megmozdul. Alig hallhatóan, boldogan rebegi:

- Aggyisten Biri...

- Életet neked, - fakad örömrre Biri.

S odaszorítja könnyes arcát Palinak az arcához. Nyomja gyöngéden a tenyerével a legény arcát, a magáéhoz.

- Életet neked!... Egészséget, életet!...

- Te mondod-e? - rebegi a legény.

- Én, én...

És forró lehelettel puszogta a fülébe:

- Hiszen az én szívem mindig a tied volt Pali. Mindig. Már akkor is... gyermekkorunkban... már akkor is...

VÉGE